

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

SPIRITUALITA A OSOBNOST U ŽEN STŘEDNÍHO VĚKU
**SPIRITUALITY AND PERSONALITY IN MIDDLE AGED
WOMAN**

Bakalářská diplomová práce

Autor:
Vedoucí práce:

Ing. Helena Janíková
PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Olomouc
2014

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Spiritualita a osobnost u žen středního věku“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V .....dne .....

Podpis ...

Poděkování

Děkuji PhDr. Olze Pechové za vedení práce, podnětné rady, poskytnutí potřebných materiálů a hlavně za velkou vstřícnost a trpělivost. Také bych ráda poděkovala Mgr. Danielu Dostálovi za pomoc při zpracování materiálu.

Velký dík patří mé rodině a všem ochotným ženám a účastnicím výzkumu.

Obsah

Úvod	5
I. Teoretická část	6
1 Pojmy spiritualita a religiozita	6
1.1 Náboženství	6
1.2 Kryptonáboženství	7
1.3 Religiozita (religiosity)	7
1.4 Religiozita (religiousness)	7
1.5 Spiritualita	8
1.6 Vztah náboženství, religiozity a spirituality	8
2 Religiozita a spiritualita v České republice	10
2.1 Historické souvislosti	10
2.2 Současná podoba religiozity a spirituality	10
2.3 Religiozita a spiritualita českých žen	11
3 Pětifaktorový model osobnosti	13
3.1 Rysový přístup k popisu osobnosti	13
3.2 Lexikální přístup k pětifaktorovému modelu osobnosti	13
3.3 Eysenckův tří-dimenzionální model osobnosti	14
3.4 Dispoziční přístup k pětifaktorovému modelu osobnosti	14
3.5 Popis škál a subškál NEO osobnostních inventářů	15
3.6 Rodové a národnostní odlišnosti osobnostních charakteristik	16
4 Sebehodnocení	18
4.1 Pojem „Já“, sebesystém	18
4.2 Emoční aspekt „Já“, sebehodnocení	18
4.3 Zdroje sebehodnocení	19
4.4 Individuální rozdíly v sebehodnocení	19
4.5 Nízké sebehodnocení	20
4.6 Vysoké sebehodnocení	21
4.7 Sebehodnocení a osobnostní rysy	21
5 Výzkumy vztahu spirituality a osobnosti	23
5.1 Historie – G. W. Allport, H. J. Eysenck	23
5.2 Současné výzkumy	23
5.3 Vztah jednotlivých faktorů modelu osobnosti ke spirituálnímu prožívání	25
5.4 Spiritualita jako šestý faktor osobnosti	27
5.5 Vztah religiozity a osobnosti v sociálním kontextu	28
5.6 Rozdíly mezi muži a ženami	28
5.7 Výzkum v českých zemích	29
6 Škála projevů spirituality (ESI):	30
6.1 Argumenty pro vznik nového nástroje měření	30
6.2 Konstrukce škály ESI	30
6.3 Popis jednotlivých dimenzí modelu spirituality	31
6.4 Vztah osobnostních charakteristik v pětifaktorovém modelu a spiritualitou měřenou ESI	33
6.5 Použití ESI v České republice a na Slovensku	33
II. Empirická část	35
7 Výzkumný problém a cíle výzkumu	35
8 Hypotézy	36
8.1 Vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání	36
8.2 Vztah sebehodnocení a typu osobnosti	37
8.3 Vztah prožívání spirituality a sebehodnocení	37
9 Výzkumný soubor	38
9.1 Výběr souboru a sběr dat	38
9.2 Etické aspekty výzkumu	38

10	Psychometrické nástroje	39
10.1	Osobnostní dotazník NEO-FFI	39
10.2	Škála projevů spirituality - Expressions of Spiritual Inventory (ESI)	39
10.3	Rosenbergova škála sebehodnocení (ROS)	40
11	Metoda analýzy dat	41
11.1	Statistické metody	41
11.2	Používané názvy statistických funkcí	41
12	Výsledky výzkumu	42
12.1	Popisná statistika	42
12.2	Dotazník ESI	42
12.3	Pětifaktorový osobnostní dotazník NEO - FFI	45
12.4	Rosenbergova škála sebehodnocení	46
12.5	Korelační analýza	48
12.6	Spiritualita a osobnostní typy	50
12.7	Sebehodnocení a osobnostní typy	51
12.8	Sebehodnocení a spiritualita	51
13	Platnost hypotéz	52
13.1	Vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání	52
13.2	Vztah sebehodnocení a typu osobnosti	53
13.3	Vztah prožívání spirituality a sebehodnocení	53
14	Diskuze	54
15	Závěry	59
16	Souhrn	60
	Literatura	63
	Přílohy	

Úvod

Cílem této bakalářské práce je blíže prozkoumat některé souvislosti mezi osobnostním typem žen středního věku, jejich spirituálním prožíváním a sebepojetím. Měla by přispět k většímu rozlišení v psychologickém uvažování o náboženství a spiritualitě jako o strukturovaném jevu, který nabývá u různých lidí různých podob. Psycholog by se měl zajímat, co vše může být součástí vnitřního života člověka, jaké poznatky a přesvědčení mohou utvářet jeho pojmání světa, ve kterém se každodenně pohybuje, nalézá v něm smysl a také své místo. Měl by počítat s religiózním a spirituálním prožíváním jako významným fenoménem, který může mít na vliv na život člověka, jeho vnímání, emoce i jednání.

Téma jsme vybrali na základě osobního zájmu. Česká republika byla a je označována za ateistický a sekulární stát. Já sama jsem dospívala na počátku osmdesátých let v nábožensky založené rodině. Bylo jasně dáno, že duchovní život a jeho projev zůstává osobní záležitostí a je striktně oddělen od aktivit ve škole či zaměstnání. Toto ve mně zůstalo dodnes. Asi proto mne nepřestává překvapovat, že v mém okolí je mnoho žen, jejichž vnitřní svět by se mohl označit slovem „nenáboženská spiritualita“. Některé s tím spojily i svůj profesní život.

V teoretické části se zaměříme na definování obsahu pojmu spiritualita, na podoby měření a vztahy s dalšími psychologickými charakteristikami. Dále popíšeme teorii a metody měření pětifaktorového modelu osobnosti. Budeme se věnovat rozboru a reflexi dosavadních výzkumů zabývajících se vztahy mezi religiozitou, spiritualitou, sebepojetím a pětifaktorovým modelem osobnosti.

V empirické části představím realizovaný kvantitativní výzkum. Pro zkoumání spirituality využijeme multidimenzionální dotazník ESI, který nebyl v České republice v oficiálním výzkumu použit. Domníváme se, že jeho použití je zde vhodný, právě z toho důvodu, že spiritualita na sebe nabírá mnoho nejrozličnějších podob. Zjištěné souvislosti porovnáme s realizovanými výzkumy.

Přínos naší práce vidíme v lepším pochopení různých podob spirituality a religiozity v české populaci žen středního věku, která bývá v podobných výzkumech opomíjena.

I. Teoretická část

1 Pojmy spiritualita a religiozita

Na počátku celé práce bych se ráda pokusila o stručný přehled některých základních pojmů, se kterými se v psychologii náboženství pracuje. Jedná se hlavně o pojmy náboženství, religiozita, spiritualita – jejich význam a vzájemné vztahy mezi nimi.

1.1 Náboženství

Jak uvádí Říčan (2007), je definování pojmu náboženství předmětem diskuze, která není ukončena. Náboženství je „*to, čím se zabývá religionistika, věda o náboženství*“ (Říčan, 2007, str. 33). Obsah tedy určují sami odborníci. Ve starší literatuře byla tímto míněna zbožnost, v novější literatuře již je náboženství pojem druhový, zahrnující různá náboženství.

Svoje pojetí náboženství, který je integrací různých pohledů, uvádí T. Halík (1999). Řekneme-li „náboženství“, můžeme mít na mysli v zásadě trojí poměrně odlišné skutečnosti:

- A. Náboženství jako víra (*faith*) - základní důvěra, otevřenost vůči transcenci, tajemství bytí, zakoušení smysluplnosti života. S takovým pojetím víry se setkáváme také u některých lidí, kteří se za nábožensky věřící vůbec nepovažují a nespojují ji s tradičním pojmem Boha.
- B. Náboženství jakožto „historická náboženství“ (*belief*) - systém přesvědčení a rituů, týkajících se posvátna, ve smyslu konkrétních „náboženských systémů“ (křesťanství, islám, judaismus) nebo duchovní kultury Dálného východu (buddhismus, hinduismus, šintoismus).
- C. Náboženství jako systém symbolů a norem (*religion*) – spojuje určitou společnost, vyjadřuje její kulturní identitu a uchovává její stabilitu.

Tyto tři skutečnosti se navzájem prolínají a ovlivňují, takže například spojení ABC představuje spojení osobní zbožnosti, náboženské kultury a instituce a nachází se v srdci tradičních náboženství. V současné době můžeme v našich geografických a sociálních oblastech registrovat krizi náboženství typu B. To se stěhuje buď do privátní oblasti - náboženství typu A (důraz na spiritualitu, mystiku a meditaci) - nebo na druhé straně do sociálně-politické sféry (typ C), což ukazuje narůstající vliv monoteistických náboženství v politice nebo nárůst náboženského fundamentalismu. Dalším příkladem je oblast AA - „*faith*“ nezátížená tradičním náboženstvím, tedy to, co je v jiné literatuře (a dále v textu)

nazýváno „nenáboženská spiritualita“. Psychologie náboženství by měla dle Halíka zkoumat náboženství ve všech těchto projevech, v celé spojitosti a prolínání těchto oblastí (Halík, 1999).

V anglicky psané literatuře probíhá diskuze nad obsahem pojmů náboženství (religion) a spiritualita (spirituality) a jejich vzájemným vztahem. Přičemž jde dle našeho názoru právě o to, které z výše uvedených oblastí jednotliví autoři do pojmů zahrnují. K diskuzi se vrátíme níže.

1.2 Kryptonáboženství

Kryptonáboženstvím se rozumí takové náboženství, které se za ně nevydává nebo svůj religiózní charakter popírá (Říčan, 2007). V Halíkově modelu je tímto pojmem označeno náboženství typu CC – tedy soubor sdílených hodnot, norem a symbolů bez vazby na historické náboženství (Halík, 1999). V tomto smyslu mají náboženské rysy totalitní ideologická hnutí, ale i moderní věda s vírou v pokrok (Halík, 1999; Říčan, 2007).

1.3 Religiozita (religiosity)

Pojem religiozita se v literatuře vyskytuje ve dvou významech. V prvním jako náboženský projev. Říčan definuje religiozitu jako „*niterné náboženské prožívání*“ (Říčan, 2007, str. 43). To v sobě zahrnuje vnitřní prožívání jedince - zbožnost a její vnější náboženské projevy (jako je např. účast na náboženských obřadech). Hartl definuje religiozitu jako „*náboženské přesvědčení, jeho různou míru a odraz v chování a každodenním životě člověka*“ (Hartl, 2004, str. 227).

1.4 Religiozita (religiousness)

V jiném významu se pojem religiozita definuje ve smyslu povahové dispozice ve vnímání duchovní skutečnosti, jako náboženská vnímavost či jako základní náboženská potřeba. Přičemž není často spojena s oficiální církví ani vyznáním. Religiozita tedy nemusí být podmíněna příslušností k nějaké církvi, je to spíše povahová dispozice k vnímání duchovních skutečností (Religiozita, nedat.).

V tomto smyslu religiozitu jako „náboženskost“ popisuje T. Halík jako „*přirozenou dimenzi člověka, podobně jako smysl pro krásu, pro humor či pro veřejný život... v tomto smyslu může být rozvinuta..., zastíněna něčím jiným, či vědomě potlačena*“ (Halík, 2002, str. 28).

1.5 Spiritualita

Je pojem původně teologický. Heslo v Encyklopedii náboženství: „*Označuje se tak duchovní život usměrňovaný Bohem, který si udržuje odstup a vládu nad hmotnými zájmy. K tomu napomáhají praktiky askenze, meditace a mystiky*“ (Spiritualita, nedat.). V tomto smyslu je tento pojem mnohdy chápán i nyní, např. jako způsob života v rámci řeholního řádu (Koubek, 2004).

1.6 Vztah náboženství, religiozity a spirituality

V psychologii se v posledních letech začíná pojem spiritualita uplatňovat v jiném významu. A také vůči náboženství vymezovat. V anglicky psané literatuře probíhá diskuze nad obsahem obou konceptů. Opačné postoje na vymezení těchto pojmů vysvětlují dva autoři Zinnbauer a Pargament (Říčan, 2007).

Podle Pargamenta je náboženství širší pojem, protože spiritualita je jádrem (srdcem a duší) jeho projevu. Spiritualita je dle něj hledání posvátna a náboženství hledání něčeho významného ve vztahu k posvátnu (Pargament in Říčan, 2007). Pargament varuje před zúžením pojmu náboženství. Náboženství bylo při různorodosti definic vždy v historii chápáno psychologicky jako široce pojatý konstrukt, který zahrnoval oboje – individuální i institucionalizovanou složku. Vždy byl brán do úvahy potenciál pro dobré i zlé. Pargament vidí v oddělení spirituality dva zdroje problémů. Prvním je jakási neukotvenost pojmu. Mnoho lidí nerozlišuje mezi pojmem „být náboženský“ a „být spirituální“. Druhým nebezpečím je polarizace těchto pojmů, což je vidět hlavně na dvou aspektech. Prvním je polarizace ve smyslu individuální versus instituční. Náboženství se v současnosti mění na úzce pojatý institucionální pojem spojený pouze s formálními projevy, rituály a naukou. Spiritualita se na druhé straně odděluje od náboženství jako osobní vyjádření hledání smyslu, jednoty, propojenosti a transcendence, využití nejvyššího lidského potenciálu. Druhým aspektem polarizace je dělení na dobré a zlé. Dalším protikladem je idealizování spirituality jako něčeho nového, dobrého, tvořivého, autentického. Pojem spiritualita má zřetelně pozitivní konotaci. Oproti náboženství, které je vnímáno jako něco zastaralého, rigidního. Zapomíná se, že spirituální může být i víra ve zlé duchy i náboženský fanatismus (Pargament, 1999; Říčan 2007).

Podle Zinnbauera je spiritualita pojem širší, protože může zahrnovat náboženské i nenáboženské pojetí (Říčan, 2007). Spiritualitou můžeme rozumět vztah člověka k duchovním skutečnostem, přičemž „duchovní“ může mít význam lidských hodnot obecně. Spiritualita se většinou chápe v širším pojetí než religiozita. I u člověka, který se

nepovažuje za nábožensky založeného, se můžeme zabývat jeho spiritualitou (Koubek, 2004). Psychologie náboženství dlouho tento pojem nepoužívala, používala pojmy náboženství, náboženský prožitek, náboženskost, religiozita. (Říčan, 2007). S postupující sekularizací Západu došlo k vytvoření kultury nezávislé na tradičním náboženství a určité míře averze vůči ní. Tato tendence k distancování se od náboženské tradice se odráží v pojmu „*nenáboženská spiritualita*“. K rozšíření tohoto pojmu přispěly dle Říčana (2007) tři faktory:

- „Chemická“ mystika, tedy dosahování mimořádných vnitřních prožitků dosahovaných aplikací halucinogenních drog nebo holotropním dýcháním
- Prosazování obecných duchovních principů v nejrůznějších sférách života bez vazby na konkrétní náboženství
- Obrana náboženské neutrality oboru psychologie

S ústupem od náboženství spojeného s institucí vzrůstá počet lidí, kteří sice neztratil zájem o věci, které je přesahují, ale odmítají se řídit tradicí či učením (Koubek, 2004; Říčan, 2007). Alternativní náboženství se zabývá jinými náboženskými představami, které jsou mimo věrouku církví. Snaží se ovládnout transcendentní síly, či být s nimi v jednotě. Podstatným rysem je zaměření se na sebe sama, mísení prvků z různých myšlenkových směrů a většinou minimální morální požadavky (Hamplová & Řeháková, 2009).

Diskuze nad pojmy náboženství a spiritualita trvá a jejich nevyjasněný vztah se projevuje tím, že se v literatuře začínají objevovat jako dvojsloví, např. „náboženství a spiritualita“ „spirituálně-náboženský“ apod. (Říčan, 2007).

Přesné uchopení výše uváděných pojmů je nemožné. Jsou to pojmy, které doprovázejí západní kulturu po staletí a jako takové mají pro různé lidi různý obsah. Při práci s nimi v psychologii je dle našeho názoru třeba hledat víc než u jiných pojmů, co má který autor konkrétně na mysli.

2 Religiozita a spiritualita v České republice

2.1 Historické souvislosti

V českých zemích má nenáboženská spiritualita dlouhou kulturní tradici v podobě „*plaché zbožnosti*“, jak ji nazývá Halík (1999, str. 56). Je to jakási vnímavost pro morální a sociální hodnoty křesťanství, kterou ale její nositelé odmítají vyjadřovat tradiční náboženskou terminologií. Tento jev je dán historickými souvislostmi. Do českých zemí vstoupilo křesťanství v podobě vysoké kultury. Během raného a vrcholného středověku žily země intenzivním náboženským životem a staly se kolébkou raně novověkého křesťanství a inovačních hnutí. Politizace náboženství spojená s násilnou rekatolizací a austrokatolicismem se odrazila v 19. století spojením českého nacionalismu s antiklerikalismem. V Čechách se prosadila taková filozofie českých dějin, která hledá kořeny národní identity v nekatolických a protikatolických směrech, především v reinterpetaci husitství. Zjednodušený model výkladu dějin byl převzat i marxistickou ideologií, která v 50. letech nabrala podobu tvrdé represe a pokus vytvořit ateistický stát. V žádném jiném socialistickém státě střední Evropy nezašla tato ideologie tak daleko. Po roce 1989 na antiklerikální stereotypy navázaly některé politické strany a média. Popularita katolické církve, která během totalitního režimu získala morální prestiž, nejdříve vzrostla. Také svoji vinou se během 90. let dostala na okraj společnosti a stala se jednou z mnoha hlasů (Halík, 1999; Hamplová & Řeháková, 2009). Prudký pokles lidí, hlásící se ke katolické církvi mezi léty 1991 a 2001, je nutno vnímat spíše tak, že v roce 1991 byly počty nadhodnocené. Mnoho lidí tím spíše demonstrovalo svoje sympatie k novému režimu (Hamplová & Řeháková, 2009). Pokles v této době zaznamenaly i další tradiční církve, Církev českobratrská evangelická i Církev československá husitská. Mezi léty 1951 a 2001 narostl podíl obyvatelstva bez náboženského vyznání z šesti na šedesát procent (Hamplová & Řeháková, 2009).

2.2 Současná podoba religiozity a spirituality

Slovo náboženství má v našem kulturním regionu zápornou konotaci. Početná česká populace se sama situuje do prostoru mezi tradiční církví a ateismus (Halík, 1999), nejrozšířenějším náboženstvím je víra v Něco nebo Někoho nad námi, tzv. „*něcismus*“ (Halík, 2005). Říčan uvádí, že v dnešní době v českých zemích, kde je zřetelná averze k institucionalizovanému náboženství, bere na sebe náboženství nejrůznější podoby. Projevuje se v kultu sportovních a mediálních hvězd, v astrologii, józe, meditačních programech, v ekologickém hnutí a v řadě dalších (Říčan, 2007).

Odpověď na to, čemu Češi věří, se pokusili nalézt sociologové v rozsáhlém výzkumu (Hamplová & Řeháková, 2009). Rozlišují mezi tzv. tradiční institucionalizovanou a alternativní religiozitou. Výsledky ukazují, že tři pětiny Čechů se nehlásí k žádnému náboženskému vyznání ani formálně a na bohoslužby chodí pravidelně jen asi deset procent obyvatelstva. Nízký zájem o křesťanství a církve je typický pro mladé lidi, častěji pro muže než pro ženy a častěji pro obyvatele Čech než Moravy. Ve velkých církvích se náboženství do velké míry „dědí“, tj. většina lidí aktivně praktikujících věřících byla k náboženství přivedena v dětství. Větší podíl věřících mezi starší generací je tedy vysvětlován tím, že vyrostli v době, kdy návštěva kostela patřila k běžnému životu. Fakt, že mladší generace se odvrací od tradičních církví, neznamena, že je nenáboženská. Nízký zájem o tradiční náboženství je doprovázen přesunem k dynamičtějšímu evangelikálnímu a charismatickým uskupením.

Víra v Boha a v tradiční religiózní představy, jako je například víra v zázraky, nebe či v posmrtný život, není v České republice příliš rozšířená. Např. „víru v Boha“ s jistotou či pochybnostmi uvedlo dohromady kolem dvaceti procent respondentů. Naproti tomu víru ve schopnosti věštců předpovídat budoucnost, v moc amuletů a víru v to, že někteří léčitelé mají svoje schopnosti dané od Boha, uvedla téměř polovina dotazovaných. Vysoké procento (kolem čtyřiceti procent) lidí věřilo, že hvězdné znamení může ovlivnit běh života člověka. Koncepty východních náboženství – víra v možnost nirvány, tedy osvobození od světských žádostí, či myšlenku reinkarnace přijalo ještě méně respondentů, než již uvedené tradiční prvky křesťanské věrouky – kolem deseti procent. Víru v amulety, horoskopy nebo schopnosti léčitelů však lidé nevnímají jako náboženský projev (Hamplová, 2009).

2.3 Religiozita a spiritualita českých žen

České ženy jsou dle Hamplové (2011) religióznější než muži ve všech měřených projevech náboženství. Častěji chodí na bohoslužby a věří v Boha, existenci posmrtného života, nebe, pekla nebo andělů. Více žen má zájem o parapsychologii, různé meditační techniky, jógu, východní medicínu, homeopatii nebo novopohanství. U žen je také více rozšířená víra v magii, v to, že věštcí mohou předpovídat budoucnost, amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí, léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha, nebo že hvězdné znamení při narození či horoskop může ovlivnit běh života člověka. Silné rozdíly v religiozitě mužů a žen se zdají být v současné době univerzálně pozorované. Zahraniční sociologové náboženství uvádějí tři teorie, které mají tento fakt objasnit. Teorie ekonomická vysvětluje rozdíly tím, že ženy

jsou religióznější v důsledku menšího kontaktu s pracovním trhem. Zjednodušeně řečeno, mají tedy více času věnovat se náboženské činnosti. Deprivační teorie zase vysvětluje větší příklon žen k religiozitě jako únik od problémů (v sociální, ekonomické a politické oblasti) vzniklých genderovou nerovností. Teorie socializační argumentuje tím, že jsou dívky vychovávány více tradičně a jsou i více vedeny k náboženství. Sociologický výzkum v Čechách výše zmíněné teorie nepotvrdil (Hamplová & Řeháková, 2009; Hamplová, 2011).

Uváděné informace byly výsledky sociologických průzkumů a zabývaly se sociologickým vysvětlením. V dalším textu se budeme věnovat psychologickým jevům, které by mohly s projevy spirituality souviset. Jedním z nejpodstatnějších psychologických fenoménů, chceme-li jedince popsat, je jeho osobnost a jeho vztah k sobě samému.

3 Pětifaktorový model osobnosti

3.1 Rysový přístup k popisu osobnosti

Psychologie osobnosti se vyčlenila jako samostatný obor ze sociální psychologie. Pojem „osobnost“ byl od začátku chápán jako objektivní vědecký pojem. Vznikla řada definic, z nichž každá byla nutně redukcující podle teoretických východisek a zaměření výzkumu (Blatný et al., 2010). Osobnost definoval např. Allport (in Cakirpaloglu, 2012, str. 19) jako *„dynamickou organizaci těch psychofyzických systémů v jedinci, které určují jeho charakteristické myšlení a aktivitu“*.

Psychologie osobnosti se snaží zjistit, jak se lidé navzájem liší nebo podobají, a tyto rozdíly a podobu popsat. Cílem je vytvořit integrovaný popis celé osobnosti. Jedním ze základních přístupů, jak vystihnout osobnost, je rysový přístup. Mezi zastánci rysového přístupu není shoda v tom, zda jsou rysy charakteristiky, které popisují vlastnosti osobnosti nebo zda vysvětlují příčiny chování, jednání a prožívání. První jsou ukotveny v přirozeném jazyce, konkrétně v přídavných jménech, kterými můžeme člověka vystihnout. V druhém pojetí je rys pojímán jako vnitřní dispozice chovat se nebo prožívat situace určitým způsobem. Rysový přístup byl kvůli této nejednoznačnosti kritizován a zpochybňován. Od 80. let 20. století se oživil zájem o zkoumání rysů a ustálil se názor, že osobnost lze charakterizovat pomocí pěti hlavních vlastností osobnosti. Ty se začaly označovat jako „Big Five“. V rámci výzkumů pomocí tohoto pětifaktorového modelu je možno sledovat oba přístupy k definici rysů: lexikálně taxonomický a dispoziční (Hřebíčková, 2011).

3.2 Lexikální přístup k pětifaktorovému modelu osobnosti

Vychází z předpokladu, že v jazyce jsou zakódovány všechny rozdíly mezi lidmi (tzv. lexikální hypotéza). Čím jsou rozdíly významnější, tím častěji se uplatňují v každodenní komunikaci. Úkolem je vybrat tato přídavná jména, redukovat je a pomocí faktorové analýzy uspořádat (Hřebíčková, 2011). Americký psycholog R. B. Cattell dospěl redukcí seznamu odpovídajících slov a faktorovou analýzou ke dvanácti faktorům, které se staly základem jeho teorie osobnosti a dalších měření (Blatný et al., 2010). Postupně shrnul výsledky svých navazujících studií, dospěl k šestnácti faktorům a vytvořil šestnáctifaktorový osobnostní dotazník (16 PF). Pozdější kritici této osobnostní teorie se domnívají, že faktorů bylo vytvořeno příliš mnoho a některé nejsou jasně definovány, optimální by bylo pět až šest faktorové řešení (Hřebíčková, 2011).

Za otce pětifaktorového modelu bývá považován jiný americký psycholog Warren Norman. Vyšel z proměnných z Catellova seznamu a odvodil z nich pět faktorů označených římskými číslicemi v pořadí mohutnosti jednotlivých dimenzí I. *Extraverze* (Extraversion), II. *Přívětivost* (Agreeableness), III. *Svědomitost* (Conscientiousness), IV. *Emocionální stabilita* (Emotional Stability) a V. *Kultura* (Culture). O obsahu posledního faktoru se vedou největší spory, má také různá alternativní označení (Intelekt, Otevřenost vůči zkušenosti, Imaginace). Pro označení těchto faktorů se vžil název „Big Five“- Velká pětka. Lexikálními výzkumy lze rysy osobnosti popsat. Pro diagnostikování jsou v jednotlivých jazycích navrženy posuzovací škály. V českém jazyce je k dispozici Inventář přídavných jmen (IPJ), který je tvořen 60 přídavnými jmény, dvanácti pro každý faktor (Hřebíčková, 2011).

3.3 Eysenckův tří-dimenzionální model osobnosti

V Evropě se výzkumu psychologie osobnosti a zejména temperamentu věnoval H. J. Eysenck. Vytvořil teorii osobnosti, ve které rozlišoval mezi intelektovými a neintelektovými (temperamentovými) dimenzemi. Jeho teorie zpočátku zahrnovala jen dva faktory *Extraverzi* a *Neuroticismus*. Tyto dva faktory určují vrozenou povahu osobnosti (temperament). Obě dimenze mají neurofyzilogický základ (Cakirpaloglu, 2012). Každého jedince lze popsat dle těchto faktorů na dvou osách mezi krajními póly introverze – extraverze a emocionální labilita (neuroticismus) a emocionální stabilita (nepřítomnost neuroticismu). Později přidal třetí dimenzi *Psychoticismus* (s póly od normality k psychóze) (Blatný et al., 2010). Pro tento model se vžilo označení PEN. Eysenckův model se příliš neliší od „Big Five“, faktory *Přívětivost* a *Svědomitost* jsou sloučeny pod *Psychoticismus*. Také pojetí *Extraverze* je shodné s jejím chápáním v pětifaktorovém modelu (Hřebíčková, 2011). Eysenck a jeho následovníci však nikdy pětifaktorový model nepřijali, za dostatečný pro popis a výklad osobnosti považovali Eysenckův třídimeznionální model. Ten bývá někdy nazýván (v narážce na „Big Five“) jako „Giant Three“ (Blatný et al., 2010). Největším rozdílem mezi těmito dvěma modely je odlišnost přístupu. Eysenck nejdříve vytvořil teorii a tu dále ověřoval a upřesňoval, kdežto pětifaktorový model byl vytvořen bez teorie faktorovou analýzou popisných přídavných jmen vybraných ze slovníku (Hřebíčková, 2011).

3.4 Dispoziční přístup k pětifaktorovému modelu osobnosti

Dispoziční přístup si klade za úkol nejenom popsat rysy osobnosti, ale také vysvětlit příčiny jejího chování. Cílem je vytvořit teorii, která by vysvětlila fungování osobnosti

jako celku. Tento přístup představují hlavně práce amerických psychologů Costy a MacCrae. Diagnostickou metodou je analýza dotazníků nebo inventářů tvořených otázkami na vlastnosti, chování a prožívání, které korespondují s dimenzemi pětifaktorového modelu (Hřebíčková, 2011).

Costa a McCrae vyšli také z Catellova šestnáctifaktorového dotazníku a identifikovali tři dimenze: *Neuroticismus*, *Extraverze* a *Otevřenost vůči zkušenosti*. Ty se staly základem pro sestavení inventářů nazvaných podle počátečních písmen NEO. Po seznámení s výsledky lexikálních studií doplnili tento model o další dvě dimenze *Přívětivost* a *Svědomitost*. Tento model nazývají dle počátečních písmen anglických názvů OCEAN, první a poslední písmeno označuje Otevřenost ke zkušenosti a Neuroticismus, což jsou pouze alternativní pojmenování Normanových dimenzí. Pro každou z těchto pěti dimenzí vytvořili šest dílčích subškál, ve kterých se snaží postihnout důležité individuální odlišnosti. Takto koncipovaný inventář NEO-PI-R (NEO Personality Inventory Revised) má 240 položek (8 položek pro každou subškálu). Původní NEO-PI neměl faktory *Svědomitost* a *Přívětivost* děleny do subškál. Zkrácená verze tohoto inventáře se jmenuje NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI). Jednotlivé dimenze už nerozlišují subškály, ale jsou do nich zahrnuty ty položky (dvanáct na každou dimenzi), které ji nejlépe vystihují dle původního NEO-PI. Obsahuje tedy celkem šedesát položek (Hřebíčková, 2011).

3.5 Popis škál a subškál NEO osobnostních inventářů

dle Hřebíčková (2011):

Neuroticismus

Zjišťuje individuální rozdíly v emocionální stabilitě a labilitě. Nejde o psychiatrickou diagnózu. Emocionálně labilní jedinci (skórují vysoko v této škále) jsou plni obav, snadno se nechají přivést do rozpaků, jsou úzkostní a nejistí. Uvádějí častěji negativní prožitky a obtíže při jejich překonávání. Opakem jsou emocionálně stabilní jedinci, klidní, vyrovnaní, bezstarostní, někdy mohou působit až necitlivě.

Subškálami neuroticismu jsou úzkostnost, hněvivost-hostilita, depresivnost, rozpačitost, impulzivnost, zranitelnost.

Extraverze

Extraverti jsou společenší, přátelší, energičtí, veselí a optimističtí. Mají rádi druhé lidi, jsou rádi součástí společnosti, mají rádi vzrušení. Introverzní jedince (skórují nízko) není možno popsat jako opak extravertů. Toto pojetí extraverze je jiné, než je obecně v povědomí a liší se od Jungova pojetí. Vlastnosti introvertů tak, jak si je obecně

představujeme, to jest schopnost introspekce a sebereflexe, jsou součástí *Otevřenosti ke zkušenosti*. Introverti nejsou nepřátelští, ale jsou spíše zdrženliví a chovají se nezávisle a samostatně.

Subškálami jsou vřelost, družnost, aktivnost, vyhledávání vzrušení, schopnost prožívat pozitivní emoce.

Otevřenost vůči zkušenosti

Lidé skórující vysoko v této dimenzi vyhledávají nové zkušenosti, dojmy a prožitky, mají bohatou fantazii. Jsou ochotní experimentovat, zajímají se o umění a abstraktní témata. Osoby dosahující nízkého skóru jsou konzervativní a konvenční. Přejímají názory autorit a dávají přednost známému před novým.

Subškály: fantazie, estetické prožívání, otevřenost k vlastnímu prožívání, novátorské činnosti, ideje, hodnoty.

Přívětivost

Tento faktor se týká vztahu k druhým lidem.

Subškálami jsou důvěra, upřímnost, altruismus, poddajnost, skromnost a jemnocit.

Lidé s vysokým skóre v této škále mají pochopení pro druhé, projevují druhým přízeň, jsou ochotni pomáhat, dávají přednost spolupráci. Mohou se chovat až servilně a poníženě. Osoby s nízkým skóre se chovají hrubě a neomaleně, s druhými spíše soutěží.

Svědomitost

Jedinci skórující vysoko jsou cílevědomí a ctižádostiví, s pevnou vůlí. Jsou přesní a pořádní. V extrémní míře potom pedantičtí, přehnaně pořádkumilovní nebo workoholici. Osoby s nízkým skóre jsou nedbalí, nestálí, nezastávají tak puritánské postoje. Subškálami jsou způsobilost, pořádkumilovnost, zodpovědnost, cílevědomost, disciplinovanost, rozvážnost.

3.6 Rodové a národnostní odlišnosti osobnostních charakteristik

Zkoumání rodových odlišností osobnostních charakteristik probíhá především v zahraničí. Česká republika se účastnila mezinárodního výzkumného projektu *Personality Profiles across Cultures* mezi studenty vysokých škol, ve kterém se zjistily také odlišnosti mezi muži a ženami v tom, jak se sami posuzují i jak jsou posuzováni jinými. Rozdílly se projevovaly na úrovni subškál. Muži se jeví jako asertivnější a více vyhledávající zážitky (subškály *Extraverze*), jsou otevření k idejím (*Otevřenost vůči zkušenosti*). Ženy dosahovaly vyšší míry téměř ve všech vlastnostech, které obsahuje faktor *Přívětivost* (kromě poddajnosti) a *Neuroticismus* (s výjimkou hněvivosti-hostility a impulzivnosti).

Dále jsou více otevřené estetickému prožívání a prožívání emocí (subškály dimenze *Otevřenost*). Česká republika je spolu s Velkou Británií zemí, kde jsou rozdíly mezi muži a ženami nejvýraznější (Hřebíčková, 2011). Ve stejné studii proběhlo také srovnání národních stereotypů s tím, jak se vidí skuteční obyvatelé. Tyto dva pohledy se shodovaly jen v málo zemích. Čeští vysokoškoláci vidí „typického Čecha“ jako nevyrovnaného a obtížně zvládajícího stresové situace. Je také málo družný, neaktivní a nedostatečně se prosazuje. V *Otevřenosti vůči zkušenosti* stojí Čech někde uprostřed, není ani tradicionalista, ani novátor. Ve faktoru *Přívětivost* hodnotili typického představitele naší země jako nepřátelského, neústupného, neochotného pomáhat druhým, povýšeného, na sebe zaměřeného a necitlivého. Patříme mezi země (spolu s jinými slovanskými zeměmi), které své obyvatele vnímají jako psychicky labilní. A jsme sice svědomitější než některé jiné slovanské národy, ale zase méně svědomití, než stereotypně vnímání Němci. V reálném hodnocení se skutečné osoby viděly lépe, Češi také dosáhli nejvyšší míry *Přívětivosti* ve srovnání s ostatními (Hřebíčková, 2011). Ve studii prováděné v Čechách (Hřebíčková & Kouřilová, 2012) se ukázalo, že dospělí lidé, na rozdíl od vysokoškoláků, vidí Čecha způsobilějšího, cílevědomějšího, disciplinovanějšího a důvěřivějšího. Může to souviset s tím, že se s věkem zvyšuje míra přívětivosti a svědomitosti, což opakovaně potvrzují výzkumy. Takto mohou starší lidé přisoudit takové vlastnosti i typickému představiteli své země. Slovinci nám připisují větší dominanci, vidí nás asertivní, aktivní, neskromné a nepoddajné. Sousedé z německy mluvících zemí zase jako méně svědomité. Zajímavým zjištěním tohoto výzkumu je, že celkově nás naši sousedé vnímají pozitivněji, než se stereotypně vnímáme sami.

4 Sebehodnocení

4.1 Pojem „Já“, sebesystém

Sebeuvědomění, zážitek sama sebe a vztah k vlastnímu já jsou unikátní subjektivní zážitky lidské psychiky. Zkušenost s vlastním já může mít nejrůznější podoby, od pozorování sebe v zrcadle až po radost z vlastních schopností, či studu z vědomí svého hendikepu. Psychologie se zabývá zkoumáním „Já“ od konce 19. století a tento zájem zažil rozmach především v posledních čtyřiceti letech. Pojem „Já“ se stal propojením mezi sociální psychologíí, vývojovou psychologíí a psychologíí osobnosti (Macek, 2008). Od počátku zkoumání „já“ jsou rozlišeny dva póly sebereflexe, vyjádřené ve větě „*Já jsem si vědom sám sebe*“ (Macek, 2008, str. 90). Rozlišuje se v něm „já“ jako subjekt prožívání („I-self“, self as a knower) a „já“ jako předmět vlastního zkoumání (Me-self“, self as known). Toto teoretické rozlišení přinesl už před sto lety William James, který si uvědomoval, že ve skutečnosti nelze oddělit proces (proud vědomí) od výsledných obsahů. Vyčlenění „Me-self“ ale umožnilo vymezit oblast pro výzkum. Toto „Já“ jako předmět zkoumání je označováno pojmem sebezpojetí (self-concept) s obecně sdílenou definicí: „*sebezpojetí je souhrn představ a hodnotících soudů, které člověk o sobě chová*“ (Blatný et al., 2010, str. 107). Macek (2008) užívá jiné označení – sebesystém. Schopnost sebereflexe v sobě zahrnuje vědomé sebezpoznávání, sebehodnocení a seberegulaci. Sebesystém („jáský“ systém, self-systém) je souhrnným označením všech těchto aspektů sebereflexe. Jednotlivými částmi jsou potom kognitivní, emoční a konativní složka. Sebezpojetí v užším slova smyslu označení pro kognitivní složku a její obsah a strukturu. Emoční složkou je vztah k sobě, který je vyjádřen v sebehodnocení. Konativní složka má motivační a sebezprezentační funkci (Macek, 2008).

4.2 Emoční aspekt „Já“, sebehodnocení

Sebezpojetí nejsou jen představy o sobě, ale vždy jsou v něm obsaženy i hodnotící soudy o sobě, pozitivní či negativní, které vypovídají o vztahu k sobě. Mluvíme o sebeúctě, sebevědomí, sebedůvěře. Mentální reprezentací emočního vztahu k sobě je sebehodnocení (self-esteem). To jest představa sebe z hlediska vlastní hodnoty a kompetence, a to v jakékoliv oblasti sociální, morální či výkonové. Stablní, přetrvávající, generalizované sebehodnocení je označováno jako rysové sebehodnocení (trait-self-esteem). Situačně podmíněné změny v hodnocení vlastní osoby je nazýváno stavové sebehodnocení (state self-esteem). Kognitivní a emoční aspekty sebesystému spolu úzce souvisejí. Výzkumem

byla prokázána souvislost mezi kladným vztahem k sobě a bohatostí pozitivních výpovědí o sobě (Blatný et al., 2010).

4.3 Zdroje sebehodnocení

Sebehodnocení je „výsledek sociálního srovnávání a sebeuposuzování na základě pozorování vlastní činnosti“ (Blatný et al., 2010, str. 126). Pro výsledný emoční vztah k sobě je důležité posílení od významných druhých. Základy jsou utvářeny v dětství od rodičů či jiných významných osob a důležitost rodičovské opory pro vývoj kladného sebehodnocení přetrvávají až do rané adolescence. V dospívání se stále více uplatňuje vliv vrstevníků, i když význam rodičovské podpory neustále přetrvává (Blatný et al., 2010; Macek, 2003). Změna nastává až v dospělosti. Nejdůležitějším předpokladem pro kladné sebehodnocení je uznání od spolupracovníků a osob z referenční skupiny, od členů rodiny, přátel a od dětí.

Hodnocení, která byla původně vnější, jsou ve věku 9-11 let přijata za své a stávají se součástí sebepojetí, tzv. osobními vodítky. Děti se pokoušejí vést těmito vodítky a dát s nimi do souladu své osobní vlastnosti. Začínají negativně reagovat na vlastní činy nezávisle na tom, co o nich soudí druzí. Tyto přijaté normy se projevují v představě ideálního Já a požadovaného Já (Blatný et al., 2010). Ideální Já zahrnuje vlastnosti, které by člověk rád měl, konkrétní přání, naděje a snahy dosáhnout vysněných cílů. Požadované Já zahrnuje ty, o kterých se domnívá, že by je mít měl. Je to představa povinností, zodpovědnosti a závazků, které si bereme za své. Důležité je nejen to, co si o sobě myslíme sami, ale také to, jak si myslíme, že nás hodnotí druzí, o jejichž uznání stojíme (Macek, 2008). Aktuální Já je potom představa sebe, jaký jsem. Rozpor mezi ideálním a aktuálním Já je spojen s negativními emocemi jako je nespokojenost, zklamání nebo smutek. Důsledkem nesouladu aktuálního a požadovaného Já je neklid s pocitem ohrožení, napětí a úzkosti (Blatný et al., 2010).

Dalším zdrojem sebehodnocení jsou pozitivní nebo negativní emoční ladění jedince. To primárně ovlivňuje posuzování druhých i sebe a také posuzování postojů druhých k sobě. K negativnímu vnímání vlastního Já vede deprese. *Emocionální stabilita a Extraverze* (ve smyslu faktorů „Big Five“) souvisí s větší spokojeností a prožíváním osobní pohody (well-being) (Blatný et al., 2010).

4.4 Individuální rozdíly v sebehodnocení

Sebehodnocení má dva póly: pozitivní (vysoké) sebehodnocení a negativní (nízké) sebehodnocení. To, jak se člověk hodnotí, ovlivňuje jeho chování v nejrůznějších

oblastech, jako je soutěžení, konformita, výkon, vysvětlení úspěchu či neúspěchu a podobně. Pozitivní sebehodnocení je spojováno s pocitem štěstí, spokojenosti a duševního zdraví (Blatný et al., 2010).

Člověk má potřebu udržet si kladné sebehodnocení a pozitivní vztah k sobě. Tomu podřizuje i přisuzování úspěchu či neúspěchu. Hodnotí-li proto někdo naši práci pozitivně, přisuzujeme zásluhy sobě. Pokud negativně, hledáme důvody mimo sebe. Také při setkání s obtížným úkolem mají lidé tendenci sami sebe předem omlouvat nebo záměrně hendikepovat, aby se úkolu vyhnuli, či ospravedlnili neúspěch. Míra tohoto vyhýbání se je závislá na veřejné kontrole. Pokud je úkol soukromá záležitost, přijmou lidé více rizika a neohrožuje to tolik jejich sebevědomí (Macek, 2008). Významným hlediskem je také stabilita sebehodnocení. Lidé s nestabilním sebehodnocením reagují obranně na záporné a příznivě na kladné hodnocení a jejich celkové sebehodnocení je tedy více závislé na tom, co si o nich ostatní lidé myslí (Blatný et al., 2010). Velká pozornost se věnovala důsledkům nízkého sebehodnocení. V poslední době se ukazuje, že i vysoké sebehodnocení může mít negativní důsledky.

4.5 Nízké sebehodnocení

Většina lidí touží po zvýšení sebeúcty, přesto je nízké sebehodnocení odolné vůči změně. Výsledky studie (Josephs, Boston, & Jacobs, 2003) ukázaly, že lidé s nízkým sebehodnocením spíše přijmou pozitivní zpětnou vazbu od vnějšího zdroje než od sebe, zatímco negativní hodnocení je ovlivňuje vždy, ať je slyší zvnějšku, anebo je sami pociťují. Lidé s malým sebehodnocením přijímají opatrný a sebeobranný styl v mezilidském kontaktu, aby zabránili ponížení nebo ztrátě tváře. Vytrvale se vyhýbají všemu, co by mohlo způsobit, že by je ostatní viděli jako pyšné nebo vychloubačné. Jsou pak imunní vůči svým vnitřním pocitům úspěchu. Pokud ovšem dostanou pozitivní reakci od někoho zvenčí, pak to není vychloubání a může být přijato. Podle jiného názoru jsou lidé s nízkým sebevědomím nepozorní k vlastní zpětné vazbě proto, že jsou již předem nastaveni na přijímání hodnocení od druhých. Lidé, kteří se trvale bojí svého možného vyloučení ze svého sociálního okolí, jsou velmi citliví na reakce druhých. Vlastní hodnotící pocity nejsou proto tak důležité, protože nejsou přímo svázány s přijetím ostatními. Třetí možností je, že se lidé s nízkým sebehodnocením nepovažují za důvěryhodný zdroj, a proto se zdráhají přijmout vlastní pokusy o zlepšení svého sebehodnocení, nedůvěřují si a raději spoléhají na reakce od ostatních. Jinými slovy, lidé s nízkým sebehodnocením kladou větší důraz na sociální srovnávání a mohou být vydáni na milost a nemilost

externím posudkům a spoléhají na ně příliš (Festinger in Josephs, Boston, & Jacobs, 2003.). Zdálo by se, že ke zvýšení sebevědomí by mohla pomoci častá pozitivní reakce od okolí. Nicméně ani to není snadné. Lidé s nízkým sebehodnocením dávají přednost negativní před pozitivní zpětnou vazbou, dokonce se zdá, že ji aktivně vyhledávají, aby se ujistili ve svých negativních názorech na sebe.

4.6 Vysoké sebehodnocení

Vysoké sebevědomí je obecně považováno za žádoucí, ukazuje se ale, že může mít také negativní stránky. Baumeister, Heatherton, & Tice (1993) ve svém výzkumu ukázali, že lidé s vysokým sebehodnocením mohou sami sebe přecenit a klást si příliš vysoké cíle. Lidé se rozhodují v životě často o důležitých věcech, jaké si vybrat vzdělání, koho si vybrat za životního partnera, jaký si koupit byt. Člověk dosáhne největší odměny, pokud sám sebe dobře zná a je schopen v rozhodnutích a cílech vybrat tu variantu, která je na horní hranici jeho možností. Lidé s malým sebehodnocením si kladou cíle nižší a jejich odměna je proto menší. Lidé s vysokým sebevědomím mohou sami sebe přecenit natolik, že ve výsledku selžou úplně.

Vysoké sebehodnocení jako takové by se nemělo stát cílem samo o sobě. Je to nejednoznačný pojem, zahrnuje v sobě jak jedince, kteří upřímně přijímají své dobré vlastnosti, tak narcistické, domýšlivé osoby. V jistém smyslu by se mohl za otce hnutí na podporu vysokého sebevědomí považovat Carl Rogers (Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003). Chtěl, aby rodiče ukázali dětem bezpodmínečné přijetí, chtěl ochránit děti od pocitu, že je rodiče přestanou milovat, pokud nebudou stačit svým výkonem jejich nárokům. V průběhu času se prosadil způsob výchovy i výuky, kdy se děti pouze chválí a nikdy nekritizují. Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs (2003) tvrdí, že taková chvála nevede k očekávaným výsledkům, nemá vliv na školní ani pracovní výsledky a děti a mladé lidi jen mate. Vede k přispívání narcismu a jiných forem přehnaného sebevědomí. Nutné je spojit podporu sebevědomí s podporou morálních ctností a dobrého výkonu, s chválou i kritikou. Stále by měl být prostor pro to, ukázat dítěti lásku bez ohledu na jeho výkon či úspěch. Ale pokud jde v konkrétní situaci o otázku dobře odvedené práce nebo jiných ctností, měla by být pochvala založena na tom. Vysoké sebevědomí je odměnou, nikoli automatickým nárokem (Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003).

4.7 Sebehodnocení a osobnostní rysy

Přestože bylo provedeno mnoho výzkumů zabývajících se vztahem osobnostních rysů měřených na „Big Five“ a ve stejné době mnoho výzkumů zkoumajících sebehodnocení,

nebyl dlouho žádný, který by se byl zabýval přímo jejich vztahem. Robins, Tracy, Trzesniewski, Potter, & Gosling (2001) provedli studii na velkém vzorku lidí (po internetu). Osoby s vysokým sebehodnocením skórují výše v *Extraverzi*, *Přívětivosti*, *Svědomitosti*, *Emocionální stabilitě* a *Otevřenosti vůči zkušenosti*. Tento výsledek byl stabilní napříč demografickými daty. Přesto se daly vystopovat některé moderující proměnné. Vztah vysokého sebehodnocení a *Extraverze* (která zahrnuje asertivitu a dominanci) byl silnější u mužů, zatímco *Přívětivost* (která zahrnuje pečující rysy a náklonnost ke druhým) byla vyšší u žen. Dalo by se tedy předpokládat, že vyšší sebehodnocení vykazují ti jedinci, jejichž osobnostní rysy jsou více schopny naplnit rodová očekávání a normy společnosti. U nejstarších respondentů (mezi 70-90) se ukázala silnější souvislost mezi vysokým sebehodnocením a faktory *Extraverze*, *Přívětivosti*, *Svědomitosti* a *Otevřenosti* než u mladších ročníků. Tento fakt odráží význam těchto povahových rysů pro udržení dobrých sociálních pout, stejně tak jako pro hledání nových výzev, které v člověku podporují pocit mistrovství. Mnohem slabší byl vztah k pátému rysu – *Emocionální stabilitě*, což lze vysvětlit tak, že v tomto věku se sebehodnocení neodvívá ze přechodných pocitů, nýbrž z životních zkušeností a dovedností.

Otázkou je, zda jedinci s vysokým sebehodnocením mají opravdu takové rysy, jaké popisují. Zda jen nezakrývají nedostatky a nevyzdvihují ctnosti. Anebo to třeba myslí upřímně a jen se přeceňují. Snaha jedince vyhovět v dotazníku předpokládaným sociálním požadavkům (sociální „žádoucnost“ - social desirability) byla dalším faktem, který značně ovlivňoval vztah mezi rysy „Big Five“ a sebehodnocením. Po vyloučení této proměnné se „silné“ korelace – *Extraverze*, *Svědomitost* a *Emocionální stabilita* změnilo jen málo, zatímco „slabé“ korelace – *Přívětivost* a *Otevřenost* - úplně vymizely. Hlavní souvislosti sebehodnocení a osobnostních charakteristik jsou tedy něčím víc než jen stylem odpovědi. Výzkumy narcismu ukazují, že někteří jednotlivci, kteří hlásí vysoké sebevědomí, se mohou ve skutečnosti idealizovat, aby se bránili proti svým skrytým pocitům nedostatečnosti. Po vyloučení odpovědi narcistních jedinců se mírně snížila souvislost s rysy *Extraverze*, *Emocionální stabilita*, *Otevřenost*. To naznačuje, že tyto souvislosti jsou částečně zprostředkovány narcismem. Naopak se zvýšila se korelace k „morálním rysům“ Big Five – *Přívětivosti* a *Svědomitosti* (Robins, Tracy, Trzesniewski, Potter, & Gosling, 2001).

Není zatím objasněný příčinný směr. Zda typ osobnostního profilu plodí vysoké sebevědomí, anebo naopak vysoké sebevědomí podporuje určité tendence, které jsou pak zachyceny v „Big Five“.

5 Výzkumy vztahu spirituality a osobnosti

Proč jsou někteří lidé zbožnější než jiní, někteří velmi, jiní vůbec ne?

5.1 Historie – G. W. Allport, H. J. Eysenck

Tato otázka vedla v psychologii náboženství ke snaze zjistit, zda religiozita souvisí s individuálními osobnostními rozdíly. V minulosti se touto otázkou zabývali například G. W. Allport a H. J. Eysenck.

Allport chtěl ukázat místo subjektivního náboženství ve struktuře osobnosti. Definoval pojem „sentiment“ jako stabilní složku osobnosti a nejsložitější emocionální tendenci, kombinaci emocí a idejí zaměřených k určité hodnotě (Cakirpaloglu, 2012). Středem a vrcholem osobnosti je náboženský sentiment. I v dospělosti může být tento sentiment nedospělý, cílem však je dojít ke zralosti. Vytvořil škálu náboženské orientace, kde na jednom pólu je niterná (intrinsická) náboženská orientace a na druhém orientace vnějšková (extrinsická). Pro niternou religiozitu je typické náboženské prožívání, víra i praxe je hodnotou sama o sobě, přičemž vztah k církvi i víře je diferencovaný, tedy kritický. Vnějšková religiozita je naproti tomu prostředkem k uspokojení osobních potřeb, např. sociálních či mocenských, náboženská instituce je přijímána nekriticky, věrouka dogmaticky (Halama, Adamovová, Hatoková, & Stríženec, 2006). Tato rozlišení mají stále vliv na tvorbu dotazníků religiozity a spirituality (Říčan, 2007).

Eysenckův tří-dimenzionální model osobnosti PEN (Psychoticismus, Extraverze, Neuroticismus) se stal v psychologii náboženství velmi užívaným nástrojem. Ve většině studií zkoumajících souvislosti mezi těmito třemi osobnostními faktory a religiozitou byla použita Francisova škála postojů ke křesťanství. Výzkumy byly provedeny v mnoha kulturách a náboženských denominacích (Sarouglou & Jaspard, 2000; MacDonald, 2002). Výsledky se shodují v tom, že náboženství souvisí s nízkou úrovní Psychoticismu. Vztah k dalším dvěma faktorům (Extraverzi a Neuroticismu) těmito studiemi prokázán nebyl (Sarouglou, 2002).

5.2 Současné výzkumy

Pětifaktorový model v psychologii osobnosti začal být teprve nedávno využíván také pro zkoumání religiozity, religiózního chování a vystupování. V závěrech těchto studií jsou náboženské projevy lidí spojené s vysokou *Přívětivostí* a *Spolehlivostí* (což v podstatě potvrzuje spojení s nízkou úrovní Psychoticismu), ale také nenacházejí žádnou jasnou souvislost mezi náboženstvím a ostatními faktory pětifaktorového modelu. Tento

převládající dojem vznikl výhradně na metodách výzkumu, které počítají skóry, a na kategorizaci těchto výsledků buď jako potvrzujících či nepotvrzujících hypotézy výhradně dle hladiny významnosti.

V roce 2002 a posléze v roce 2010 provedl Saroglou rozsáhlé metaanalýzy dosavadních publikovaných výzkumů vztahu religiozity a osobnosti. V metaanalýze, na rozdíl od rychlého závěru, že výsledky z různých výzkumů jsou v rozporu, se kombinují dílčí míry účinku za účelem dosažení průměrné míry, která dovolí odhad závažnosti celkového vztahu. Jinými slovy - místo pouhého konstatování, že výsledky studií jsou nesignifikantní, může metaanalýza ukázat, že všechny nebo většina efektů jsou v předpokládaném směru. Tím se stává prostředkem, jak dát smysl velkému množství nashromážděných dat. Dále může odhalit moderující proměnné, a tedy může dát doporučení, kterým směrem se v dalších výzkumech ubírat (Saroglou, 2002). Cílem metaanalýzy bylo ukázat, že každý z faktorů může mít nějakou souvislost s religiózním prožíváním. Nejdůležitější moderující proměnnou stanovenou předem byl typ religiozity. Do metaanalýz byly zahrnuty studie zkoumající vztah osobnostních rysů (měřených pomocí pětifaktorového modelu) a religiozity/spirituality měřených na různých škálách, které bylo možno zahrnout do jedné ze čtyř kategorií (Saroglou, 2002; Saroglou, 2010):

- (a) religiozita niterná (intrinsická) a obecná
- (b) otevřená, zralá religiozita a spiritualita
- (c) náboženský fundamentalismus
- (d) vnějšková (extrinsická) religiozita

Niterná a obecná religiozita se skládá z víry a praxe ve smyslu Allportovy definice, které jsou spojeny s tradicí či skupinou.

Spiritualita částečně souvisí s religiozitou, oba pojmy se odkazují k transcenci. Nicméně spiritualita, v současné sekularizované společnosti, se liší od religiozity důrazem na individuální zkušenost a nezávislost od již stávajících náboženských tradic. Zralá víra je zahrnuta pod spiritualitu, protože se zabývá individuací a jejím odrazem ve víře (kritické přehodnocení víry). Tato víra může a nemusí být ve spojení s určitou tradicí.

Naopak fundamentalismus je charakteristický autoritářstvím, dogmatickými náboženskými postoji, vírou a praxí (Saroglou, 2010).

5.3 Vztah jednotlivých faktorů modelu osobnosti ke spirituálnímu prožívání

Přívětivost, Svědomitost

Závěry z této metaanalýzy potvrdily očekávání, že z faktorů mají největší vztah k religiozitě dva: *Přívětivost* a *Svědomitost*. Toto zjištění je v souladu s výsledky série studií užívající Eysenckův model, kdy byla religiozita systematicky dávana do souvislosti s nízkým Psychoticismem (faktorem, který v sobě zahrnuje přívětivost a svědomitost). Navíc se zjistilo, že tato souvislost je typická pro všechny podoby religiozity (včetně fundamentalismu), kromě vnějškové religiozity (Saroglou, 2002).

Lidé s prosociálními tendencemi (*Přívětivost*) pravděpodobně investují do náboženské víry, citů a praxe, aby zdůraznili sociální harmonii, pozitivní kvality v lidských vztazích a v ideji ochraňujícího a milujícího Boha. Lidé, kteří jsou charakterističtí uspořádaností a sebekontrolou (*Svědomitost*) pravděpodobně investují do náboženské víry, citů a praxe, aby zdůraznili smysluplnost života a světa, řád vesmíru skrze smysl pro transcendenci a disciplinované vykonávání hodnotných cílů. Tyto dva vzory jsou relativně stabilní napříč kontextem jako je pohlaví, věk, kultura, náboženská či religiózní orientace (Saroglou, 2010). Jako přívětiví a svědomití bývají religiózní lidé vnímáni i druhými, ať už jsou to vlastní rodiče, učitelé, příbuzní, přátelé nebo kolegové. Přívětivost a svědomitost (a příbuzné pojmy jako altruismus, empatie, upřímnost) připisovaná nábožensky založeným lidem je také součástí stereotypů sdílenými religiózními i nereligózními lidmi. Při posuzování osobnosti druhých popsali účastníci výzkumu fiktivního religiózního jedince jako altruistického, upřímného, tolerantního s nízkou impulzivitou. Ateista byl naproti tomu charakterizován jako neurotický a hédonistický. V jiném výzkumu byli participantů rozdělení na věřící a nevěřící a měli hodnotit osobnosti druhé skupiny, čímž poskytl stereotypní vnímání. Také však měli popsat, jak bude druhá skupina hodnotit je (metastereotyp). V obou případech byly vlastnosti jako pro-sociální chování, tradicionalismus, nízká impulzivita a nízký hédonismus spojován s vírou. A navíc, přívětivost a svědomitost bývá přisuzována religiózním lidem nejen, co se týče jejich vlastní osobnosti, ale i jejich „ideální“ osobnosti. Věřící vnímají Boha jako přívětivějšího, svědomitějšího a emocionálně stabilnějšího než sebe (Saroglou, 2010).

Zajímavým zjištěním je také to, že kladná asociace religiozity s *Přívětivostí* a *Svědomitostí* platí také na úrovni státu (Saroglou, 2010). Platí tady souvislost, že země, které se vnímají jako religiózní, uvádějí taky vyšší míru svědomitosti a přívětivosti.

Na rozdíl od myšlenky, že religiozita dále nesouvisí s ostatními osobnostními faktory, se ukázalo, že religiozita s nimi také souvisí, nicméně tento vztah závisí na dimenzi religiozity, kterou měříme (Saroglou, 2002) i kontextu (Saroglou, 2010).

Extraverze

Zajímavým zjištěním je souvislost *Extraverze* s kategoriemi (a) a (b). Možnou hypotézou je, že v současnosti je vyjadřování religiozity ve více extravertované podobě, než tomu bylo v minulosti. Také to ukazuje, že na rozdíl od staršího konceptu, který zdůrazňoval extraverty jako nereflektující, bezohledné, impulsivní a nespolehlivé, současní vědci vidí extraverty jako společenské, dobře adaptované a realistické jedince. Dá se očekávat, že některé ze stránek *Extraverze* (dle NEO-PI-R), jako jsou vřelost, společenskost, pozitivní emoce, budou jasně spojeny s religiozitou (Saroglou, 2002). Vysoká *Extraverze* byla nicméně nacházena v dřívějších i novějších studiích u členů charismatických skupin a osob uvádějících charismatisko-mystické zážitky (Saroglou & Jaspard, 2000; Saroglou, 2010).

Neuroticismus

Očekávaným zjištěním Saroglou (2002, 2010) je to, že lidé s otevřenou, zralou religiozitou a spiritualitou (kategorie (b)), jsou velmi emočně stabilní. Naopak vnějšková religiozita (d) je asociována s *Neuroticismem*. Je to zjištění, které se objevuje napříč dřívějšími studiemi, užívajícími Eysenckův model. Navíc tento typ religiozity je jasně bez vztahu k těm faktorům, které jsou pro religiozitu/spiritualitu typické - *Přívětivost*, *Svědomitost* (a *Extraverze*). S *Neuroticismem* slabě pozitivně koreluje religiozita v Evropě, na rozdíl od USA, což může být vysvětleno tím, že Evropa je svázána s katolicismem, v jehož tradici je vyznání viny. Pozitivní emocionalita (vyšší *Extraverze* spolu s nízkým *Neuroticismem*) byla silnější u starších věřících než u mladších. Dospělá religiozita může odrážet vyšší emocionální stabilitu, to znamená, že psychotismus a neuroticismus se s věkem snižuje (Egan, Kroll, Carey, Johnson, & Erikson, 2003). Dokonce naopak: náboženské pochybnosti odrážejí nižší stres a nestabilitu v dospělosti než v ranějších stadiích života (Saroglou, 2010). Zdá se tedy, že ze dvou opačných psychologických teorií (náboženství je pokládáno za formu neurotického chování versus religiozita je spojena s emocionální stabilitou) je potvrzena výzkumy ta druhá. Saroglou & Jaspard (2000) se domnívají, že se tyto dvě teorie mohou doplňovat. Pro jedince s neurotickými predispozicemi může náboženství nabízet emocionální stabilitu skrze své rituály, ideje, optimismus a malou impulzivitu.

Otevřenost

Závěry z dřívějších studií uváděly do souvislosti religiozitu s vyšším skóre pro hodnoty bezpečí, tradice a konformity, a to v různých náboženských společenstvích. Jsou to hodnoty, které pomáhají redukovat nejistotu v životě. Při hledání odpovědi na nejzákladnější existenciální tajemství může náboženství zmírnit úzkost týkající se smrti, nemoci, nespravedlnosti a může jedinci pomoci přijmout a smířit se s jeho životní situací. Tato míra potřeby redukce nejistoty předurčuje lidi skórovat nížce v hodnotách spojených s přijímáním nejistoty a s otevřeností ke změnám (Sarouglou & Jaspard, 2000). Metaanalýzy Sarouglou (2002, 2010) odkryly možné vzorce vztahů mezi religiozitou/spiritualitou a *Otevřeností*. *Otevřenost* se spojuje s moderní a reflektující formou religiozity jako je např. spiritualita. Nízká *Otevřenost* se projevuje jako osobnostní rys spojený se silnou formou religiozity jako je fundamentalismus a do určité míry i s tradiční religiozitou starších dospělých. Také to charakterizuje religiozitu v Evropě, což pravděpodobně souvisí se skutečností, že v mnoha případech žijí obyvatelé Evropy v zemích s mono-religiózní tradicí.

5.4 Spiritualita jako šestý faktor osobnosti

Zjištění metaanalýz byla spolehlivá a informativní, ale korelace mezi jednotlivými faktory a religiozitou byly velmi nízké (Sarouglou, 2010).

Tímto argumentují kritici pětifaktorového modelu, kteří říkají, že model je neúplný, chybí definovat spiritualitu jako základní osobnostní dimenzi. Takový závěr vyslovil Piedmont (1999). Každý člověk si musí odpovědět na otázky o smyslu a významu svého života. Lidé jsou jediné bytosti, které si uvědomují svoji smrtelnost, toto vědomí se jeví jako ústřední organizující aspekt osobnosti. Piedmont (1999) zkonstruoval „Škálu spirituální transcendence“. Škála vychází z široce pojatého konceptu spirituality, jak je vnímána ve východní i západní tradici. Z původních položek odstranil ty, které nějakým způsobem korelovaly s „Big Five“. Na základě takto pojaté spirituality, která byla ve faktoriální analýze nezávislá na faktorech pětifaktorového modelu, ji Piedmont považuje za potenciální „šestý faktor“ v osobnosti.

Tomuto argumentu oponuje Sarouglou (2010). Ne vše, co je mimo tento pětifaktorový model, je nutně univerzální osobnostní dimenze. Model nepopisuje osobnost vyčerpávajícím způsobem, religiozita má pozitivní, resp. negativní souvislosti i s jinými osobnostními rysy (ženskost, konzervatismus, poctivost a pokora versus smysl pro humor,

smyslnost), které zde nejsou zahrnuty. Ukazuje se také, že lépe se předvídá religiózní prožívání podle osobnostních rysů, když sledujeme také sociální kontext.

5.5 Vztah religiozity a osobnosti v sociálním kontextu

Ovlivňuje osobnost individuální rozdíly v religiozitě anebo religiozita ovlivňuje osobnost? Longitudinální studie z USA a Austrálie naznačily, že osobnost má chronologickou přednost. Například *Přívětivost* u dívek předjímala nárůst zbožnosti v pozdní dospělosti. *Otevřenost* v adolescenci předjímá spiritualitu v pozdní dospělosti. V této příčinné souvislosti (od základních osobnostních rysů k religióznosti) je i to, že náboženská konverze nemá žádný vliv na základní osobnostní faktory, jakkoli se mění hodnoty, cíle, smysl života a vlastní příběh. Religiozitu (ve smyslu „religiousness“) můžeme tedy chápat jako kulturní adaptaci osobnostních rysů. Religiozita může být produkt interakce ale také korelace osobnosti s prostředím. Je možné, že religiózní lidé jsou přívětiví a svědomití (tedy skórující vysoko ve faktoru *Přívětivost* a *Svědomitost*), protože obvykle vyrůstají v náboženském prostředí, což v sobě zahrnuje, že velmi pravděpodobně mají biologické rodiče, kteří sami jsou přívětiví a svědomití. Také to ale může být tak, že přívětiví a svědomití lidé se mnohem snadněji obrátí k náboženství (oproti lidem s nízkým skóre u těchto faktorů) ve chvíli, když se jim přihodí negativní životní událost. Navíc přívětiví a svědomití lidé, kteří byli nábožensky vychováni, neodvrhnou zcela náboženství, dokonce ani tehdy, když už sami vůbec nevěří, protože se snaží minimalizovat konflikty a udržet harmonické vztahy se svými religiózními rodinami. Budeme-li se snažit objasnit postavení religiozity, je výstižnější spojovat ji spíše s hodnotami, sociálními postoji a názorovým systémem jedince než s jádrem jeho osobnosti. Nicméně nemusí být úplně identifikována s určitým náboženstvím, sociálními postoji nebo hodnotami. Spíše je dobré ji brát jako kategorii samu o sobě (Saroglou, 2010).

5.6 Rozdíly mezi muži a ženami

Ženy jsou častěji vnímány jako více religiózní než muži a toto platí pro různé náboženské proměnné – jako důležitost Boha v životě, frekvence modlitby, návštěvnost kostela, pozitivní postoj k náboženství, náboženské a mystické zkušenosti (Saroglou & Jaspard, 2000). Některé studie však dávají religiozitu žen a mužů do souvislosti s příslušností ke konkrétním náboženstvím. Loewenthal, MacLeod, & Cinnirella, M. (2002) zjistili ve výzkumu mezi muži a ženami ve Velké Británii, že křesťanské ženy jsou aktivnější než muži, ale u žen židovských, muslimských a hlásících se k hinduismu, je tomu naopak. Jiná teorie říká, že lepším ukazatelem religiozity než pohlaví je rodová orientace (tedy

maskulinita nebo feminita). Zjistilo se například, že religiózní lidé mají sklon vyhýbat se riziku v protikladu k nereligiózním. Tento závěr může být pozůstatek rodových rozdílů – ženy jsou více religiózní a více se vyhýbají riziku než muži. Souvislost mezi neuroticismem a religiozitou může být také pozůstatek pohlavních rozdílů- ženy jsou obojí – religióznější i neurotičtější než muži (Sarouglou & Jaspard, 2000).

Dle výsledků výzkumu Sarouglou a Jasparda (2000) jediný osobnostní faktor spojovaný s mužskou religiozitou je *Svědomitost*. Hlavním faktorem charakteristickým pro ženskou religiozitu je Emocionální stabilita (opačný pól *Neuroticismu*). Fakt, že *Svědomitost* byl jediný osobnostní faktor významně související s religiozitou u mužů, se může interpretovat tak, že mužská religiozita se projevuje potřebou řádu, kognitivní strukturace světa a vyjadřuje povědomí o zodpovědnosti vůči Bohu. Ženská religiozita je více sycena potřebou přítomnosti milující bytosti. Tyto dvě orientace: pořádek-autonomie-kognitivní strukturovanost versus afektivnost-vztahovost nemusí platit výlučně, ale mohou být viděny jako převažující charakteristika toho, jak pohlaví ovlivňuje religiozitu (Sarouglou & Jaspard, 2000).

5.7 Výzkum v českých zemích

Hledání souvislostí mezi spirituálním prožíváním a osobnostními charakteristikami se v Čechách odrazilo ve vývoji speciálně českého dotazníku zkoumání spirituality. Je jím *Pražský dotazník spirituality* autorů Říčana a Janošové (Říčan, 2007). Podnětem k jeho vytvoření byla snaha poznat, jak spirituálně žijí lidé, kteří náboženství buď nepoznali anebo ho opustili. Překlad Piedmontova dotazníku, který chtěli autoři původně použít, se neosvědčil, sekularizované mládeži v Čechách zněly položky cize. Kromě toho chtěli autoři do dotazníku vnést položky, obsahující i emoční aspekty spirituality, patos a metafory. Dotazník má v konečné verzi 36 položek, které sytí šest dimenzí spirituality: Hlubinná ekologie, Etický entuziazmus, Sounáležitost, Mystické prožitky, Svědomitá starostlivost a Latentní monoteistická orientace (Říčan, 2007). Ve studii zkoumající souvislosti spirituality měřené na této škále a osobnostních charakteristik v pětifaktorovém modelu, vyšli autoři z Piedmontova pojetí. Doplnili „spiritualitu“ jako šestý faktor osobnosti. Ze závěrů této studie vyplývá kromě souvislosti všech škál spirituality se šestým osobnostním faktorem také souvislost škály „Svědomitá starostlivost“ s *Neuroticismem* a „Sounáležitost“ s *Extraverzí* (Říčan, & Janošová, 2010).

6 Škála projevů spirituality (ESI):

6.1 Argumenty pro vznik nového nástroje měření

Jiný přístup k tomu, jak uspořádat velké množství dat zvolil kanadský psycholog Douglas A. MacDonald. Vytyčil si za cíl najít organizační model spirituality, který by mohl být použit jako rámec pro strukturování stávajících vědeckých poznatků a jako základ pro vedení budoucích výzkumů. MacDonald (2000, 2002) uvedl, že po celou dobu historie vědecké psychologie byla spiritualita považována za nejednoznačný pojem, který není dostupný empirickými výzkumnými metodologiemi. V současnosti vzrostlo a stále narůstá množství vědecké a profesní literatury, která se zabývá jejím popisem nebo měřením. Tento zvyšující se zájem ukazuje, že může být smysluplně studována a je důležitá pro většinu lidí. Mezi vědci je nyní studium spirituality stále více přijímáno.

V teorii i empirických výzkumech však není systém. Naopak existuje velké množství nesouvisejících prací napříč mnoha obory, jako jsou antropologie, sociologie, medicína, srovnávací religionistika, pečovatelsví, filozofie, stejně jako z počtu podoblastí psychologie (psychologie náboženství, transpersonální psychologie, atd.). Podobně existuje velké množství různých pojmosloví a psychometrických nástrojů k měření spirituality. Některé byly úspěšné v empirickém výzkumu, většina však byla vyvinuta z různých teoretických východisek a pro různé výzkumné účely zohledňují vlastní proměnné a nedají se tudíž mezi sebou porovnávat. Snahy o zobecnění modelu měření spirituality vedou k vytváření nových obecnějších modelů, které však nezahrnují již stávající měřicí nástroje. Je proto těžké posoudit, zda jsou nové nástroje užitečnější než ty, které jsou k dispozici. MacDonald (2000) dospěl k závěru, že musí dojít k zorganizování již existujících formulací spirituality, jinak každý další budoucí výzkum pouze přispěje k další fragmentaci a mlžení vědeckých poznatků. Vychází přitom z faktu, že se v psychologii úspěšně uplatnila faktorová analýza pro vnesení řádu do pojmů jako je například *osobnost*, *sebehodnocení* či *sebepojetí*. A také ze skutečnosti, že se úsilí aplikovat tuto metodu na zorganizování dostupných výsledků měření spirituality doposud nikdo předtím nevěnoval.

6.2 Konstrukce škály ESI

Konstrukce tohoto inventáře, v konečné verzi nazvaného „*Expression Spiritual Inventory*“ (ESI), probíhala ve dvou krocích, ve dvou rozsáhlých studiích. Ve studii 1 se výzkum zaměřil na zjištění, zda lze pomocí postupů faktorové analýzy ze stávajících měření získat

soudržné faktory, které by bylo možno použít jako základ modelu spirituality. Průzkumem teoretické literatury i výsledků empirických výzkumů byly vysloveny počáteční předpoklady týkající se tohoto pojmu:

- (a) spiritualita je multidimenzionální konstrukt, který zahrnuje komplexní – zážitkovou, kognitivní, afektivní, fyziologickou, behaviorální a sociální složku
- (b) spiritualita je ve své podstatě zkušenostní jev, který zahrnuje zážitky označované jako spirituální, náboženské, vrcholné, mystické, transpersonální, transcendentální a posvátné
- (c) spiritualita je přístupná všem lidem a kvantitativní a kvalitativní rozdíly ve vyjádření spirituality lze měřit u všech jedinců
- (d) spiritualita není synonymem pro náboženství, ale obsahuje i intrinsickou religiozitu
- (e) spiritualita zahrnuje i víru v paranormální jevy, zážitky a praxi

Výzkumu se účastnilo 567 studentů psychologie a bylo do něj zařazeno 11 různých nástrojů měření, splňujících tři kritéria: musel být zaměřen na aspekt spirituality, uspokojivě validní a reliabilní a musel být šetrný, tj. obsahovat co nejméně položek. První studie vygenerovala 7 předběžných dimenzí. Šest z nich bylo dále použito jako základ pro následující studii. Druhá studie byla zaměřena na replikaci faktorové struktury spirituality. Zahrnovala jak proměnné získané z první studie, tak množství originálních položek. Zúčastnilo se jí 993 studentů psychologie.

Výsledkem byl 98 položkový dotazník Expression Spiritual Inventory, který měří následujících pět mohutných dimenzí spirituality dle MacDonalda (2000):

1. *Kognitivní orientace na spiritualitu* Cognitive Orientation Toward Spirituality (COS)
2. *Zkušenostně/fenomenologická dimenze* Experiential/Phenomenological Dimension (EPD)
3. *Existenciální pohoda* Existential Well-Being (EWB)
4. *Víra v paranormální jevy* Paranormal Beliefs (PAR)
5. *Religiozita (zbožnost)* Religiousness (REL)

6.3 Popis jednotlivých dimenzí modelu spirituality

Kognitivní orientace na spiritualitu

Dimenze zahrnuje přesvědčení, postoje a vnímání týkající se povahy a významu spirituality. Vnímání spirituality jako něčeho, co má důležitost pro osobní fungování. Tato

dimenze otevřeně nezahrnuje zbožnost nebo vyjadřování víry pomocí náboženských prostředků, i když s nimi může být vysoce spojena.

Zkušenostně/fenomenologická dimenze

Zahrnuje zážitky, které lze popsat jako duchovní, mystické, vrcholné, transcendentální a transpersonální.

Existenciální pohoda

Týká se spirituality vyjádřené jako pocit smysluplnosti a účelnosti existence a vnímání sebe sama jako schopného vyrovnat se s problémy života a omezení lidské existence.

Víra v paranormální jevy

Tato dimenze vyjadřování spirituality zahrnuje víru v nadpřirozeno. Na základě realizovaných výzkumů se zdá, že většinou souvisí s vírou v paranormální jevy psychologické povahy (např. mimosmyslové vnímání, předtuchy, psychokinezi), ačkoliv je také tvořena vírou v čarodějnictví a spiritismus (vyvolávání duchů a zjevení).

Religiozita (zbožnost)

Takto je vyjadřována spiritualita náboženskými prostředky. Lépe vyjadřuje zbožnost těch, kteří jsou „západně-orientovaní“ (souvisí tedy s křesťansko-židovskou formou náboženské víry a praxe). Kromě toho je zaměřena na niternou religiozitu jako protiklad vnějškové. Zahrnuje nejenom názory a postoje náboženské povahy, ale také náboženské chování a praktikování.

Tento faktorový model pojímá spiritualitu v takovém rozsahu a otevřenosti, jaká nebyla v dříve existujících nástrojích měření spirituality dosažena. Každá z těchto pěti dimenzí představuje základní komponenty spirituality, to znamená, že je uváděna ve většině existujících nástrojů měření spirituality. Vzhledem k tomu, že jednotlivé dimenze jsou poměrně samostatné, mohou být společně použity, aby posoudily, jak se liší jejich vztah k jiným psychologickým pojmům a jevům, jako např. osobnost, zdraví, zvládání zátěže, sociální fungování apod. Také mohou být použity k organizování informací a poznatků v rámci různých oborových přístupů ke studiu spirituality (MacDonald, 2000).

Závěry této studie ukazují, že ESI dimenze jsou citlivé na jednoduchou přítomnost či nepřítomnost náboženské afiliace, ale dále již nerozlišují v rámci identifikovatelných náboženských společenství. To je důležitý závěr, neboť řada předchozích nástrojů měření spirituality byla kritizována za to, že zaměňuje spiritualitu za specifické náboženské pojmy obvykle z židovsko - křesťanské tradice (MacDonald, 2000). Škála byla během svého vývoje testována pouze na studentech, proto je dále doporučeno testování na jiných populacích.

6.4 Vztah osobnostních charakteristik v pětifaktorovém modelu a spiritualitou měřenou ESI

V rámci druhé studie byl proveden i výzkum, jak souvisí jednotlivé dimenze spirituality měřené novým inventářem ESI s osobnostními faktory měřenými tradičně pomocí NEO-PI-R (MacDonald, 2000):

Prívětivost, Svědomitost

Má pozitivní souvislost se složkami spirituality *COS*, *REL* a má vztah k *EWB*. Jinými slovy se potvrzují předchozí výzkumy, že tradiční religiozita i spiritualita jsou spojeny s přívětivostí a svědomitostí.

Extraverze

Extraverze je nejsilněji ve vztahu k *EWB*, dále ale také méně výrazně, přesto pozitivně koreluje s *COS*, *EPD* a *REL*. K víře v paranormální jevy nemá extraverze žádný vztah.

Neuroticismus

Nejsilnější souvislostí vůbec v celém měření byla negativní korelace *Neuroticismu* k dimenzi *Existenciální pohoda (EWD)*. Ostatní složky spirituality s neuroticismem nijak nesouvisí.

Otevřenost

Pozitivně koreluje s *COS*, *EPD* a *PAR* a nijak nesouvisí s *EWB* a *REL*.

Domnívám se, že tyto výsledky je možno shrnout a porovnat s výsledky metaanalýz v předchozí kapitole. Jsou v souladu s předchozími závěry, že religiozita a spiritualita, ať spjatá či nikoliv s určitým náboženstvím, souvisí s vyšší mírou *Prívětivosti* a *Svědomitosti* a nemá vztah k *Neuroticismu*. *Extraverze* je rys, který se nyní objevuje v souvislosti s religiozitou a spiritualitou obecně, nejenom nejen ve spojení se spirituálními a mystickými zážitky. A konečně *Otevřenost* vyšla ve shodě s předchozími závěry jako faktor spojený s nejrůznějšími „novými“ formami spirituality, nikoliv však s tradičním náboženstvím.

6.5 Použití ESI v České republice a na Slovensku

Zkušební použití slovenského překladu ESI provedl Stríženec na zkušebním vzorku 27 studentů psychologie. Porovnával výsledky s originálním výzkumem MacDonalda. Ve všech dimenzích skórovali slovenští respondenti v průměru výše než kanadští, kromě dimenze *EWB*, kde byly výsledky téměř stejné. Rozdíly mezi muži a ženami shledány nebyly. Autor slovenského překladu však je se závěry opatrný kvůli malému a velmi specifickému vzorku respondentů. Dalším problémem by mohlo být i odlišné chápání

pojmu spiritualita v obou kulturách (Stríženec, 2007). Podrobnější ověření slovenského překladu proběhlo mezi 159 studenty humanitních a technických vysokých škol. Studenti humanitních oborů dosahovali ve všech dimenzích vyšší průměrné skóry než technici (u dimenze existenciální pohoda byly rozdíly nejmenší). Tyto průměry byly vždy vyšší, než výsledky, které uvádí MacDonald (in Stríženec, 2007). Nejvyšších hodnot dosahovali slovenští humanitní studenti u dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu*, slovenští studenti technických oborů a američtí u dimenze *Existenciální pohoda*. Nejnižších hodnoty byly shodně u *Zkušenostně-fenomenologické dimenze*. Položky dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu* použila Hatoková (in Halama, Adamovová, Hatoková, & Stríženec, 2006) ke zkoumání vztahu s konceptem osobního Boha. Výsledky ukázaly, že *Kognitivní orientace na spiritualitu* se pojí s představou pozitivního a akceptujícího Boha. Adamovová a Stríženec (in Stríženec, 2007) také provedli výzkum vztahu spirituality dle ESI s osobnostními charakteristikami (měřeno na NEO-PI-R). Ve skupině 159 studentů prokázali souvislost *Kognitivní orientace na spiritualitu* s *Otevřeností* a *Přívětivostí*. Vyšší *Existenciální pohoda* je spojená s nízkým *Neuroticismem* a vyšší *Extraverzí* a *Svědomitostí*. *Zkušenostně – fenomenologická dimenze* souvisí s *Otevřeností*. Výsledky potvrdily některé souvislosti z výzkumu u MacDonalda (2000).

Prohledáváním databází jsme dospěli k závěru, že v českých zemích nebyl publikovaný výzkum za použití nástroje ESI. Inventář byl použit na výzkum v rámci bakalářských prací, uvádím tedy tato zjištění. V práci Lačné (2012), která se zabývala spiritualitou mezi českými a slovenskými vysokoškolskými studenty, se ukázal očekávaný závěr, že slovenští studenti mají výrazně vyšší skóre v dimenzi *Religiozita*. Zajímavým zjištěním však bylo, že čeští studenti dosahují vyšší skóre v dimenzi *Kognitivní orientace na spiritualitu*, což z našeho pohledu potvrzuje, že multidimenzionální inventář ESI je vhodným nástrojem pro měření těchto jevů v České republice. Barnetová (2008) zkoumala souvislost mezi spiritualitou dle ESI a osobnostními typy v Jungově pojetí. V tomto pojetí je základní dělení osobnostních typů v dimenzi extraverte-introverte a v jejím rámci dále na dvě osy: „konkrétní vnímání“, polarizované na smyslové vnímání a intuici, a na „usuzování“ s krajními póly myšlením a citem. Hlavním závěrem této práce je, že spirituální prožívání je rozdílné u mužů a žen. Nejvýraznější rozdíly byly v dimenzích paranormální přesvědčení a religiozita, kde měly ženy podstatně vyšší skóre.

II. Empirická část

7 Výzkumný problém a cíle výzkumu

Spiritualita byla po dlouhou dobu považována za nejednoznačný pojem, který není uchopitelný pro empirické zkoumání. Se vzrůstajícím zájmem o náboženství a spiritualitu ve veřejných diskuzích, v politickém i kulturním životě se oživil zájem o zkoumání tohoto fenoménu. Ze sociologických výzkumů vyplývá, že navzdory označování české společnosti za ateistickou a sekulární, roste zájem lidí a především žen o nenáboženskou podobu spirituality.

Cílem této práce je zjistit souvislosti mezi spirituálním prožíváním v multidimenzionálním pojetí MacDonalda, úrovní sebepojetí, měřeným na Rosenbergově škále a osobnostním typem ve pětifaktorovém modelu osobnosti u žen středního věku. K realizování tohoto cíle bude proveden kvantitativní výzkum s využitím standardizovaných dotazníků.

V části práce prozkoumáme podobu religiozity a spirituality respondentek zjišťovanou dle dotazníku Expressions of Spiritual Inventory (ESI). Vzhledem k tomu, že se jedná o nový český překlad, budeme se také zabývat analýzou jeho vnitřní konzistencí. Provedeme porovnání námi zjištěných výsledků s publikovanými výsledky originálního výzkumu MacDonalda (in Stríženec, 2007) a výsledky, které získal se slovenským překladem Stríženec (2007). V těchto výzkumech byli zkoumanou populací studenti. Výzkum na dospělé populaci žen, a to v takovém věkovém rozpětí, je do jisté míry explorativní.

V další části se budeme zabývat korelační analýzou získaných dat. Zaměříme se na hledání vztahů mezi jednotlivými dimenzemi spirituality, pěti faktory osobnosti a sebepojetím. Provedeme srovnání zjištěných vztahů s dostupnými výsledky předchozích výzkumů, především porovnání výsledků korelace dimenzí spirituality a osobnostních faktorů s originálním výzkumem MacDonalda (2000).

8 Hypotézy

8.1 Vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání

Souvislosti mezi osobnostními typy a spirituálním prožíváním byly naznačeny v teoretické části na základě výsledků předchozích výzkumů. V naší práci se pokusíme ověřit nejvýznamnější souvislosti. Vycházíme z výsledků výzkumů vztahu mezi spiritualitou měřenou ESI a osobnostních faktorů dle „Big Five“ MacDonalda (2000). Předpokládáme tedy, že ženy, které samy udávají vyšší religiózní a spirituální prožívání v rámci tradičních náboženství i mimo ně, jsou více orientované na vztahy a mají větší pochopení pro druhé lidi (tedy skórují výše ve faktoru *Přívětivost*) a také jsou svědomitější a zodpovědnější (vyšší hodnoty faktoru *Svědomitost*). Extravertované osoby budou samy sebe více vnímat jako schopné vyrovnat se s problémy života. Víru v paranormální jevy budou vykazovat spíše ty ženy, které jsou více otevřené k novým zkušenostem. Největší pozitivní souvislost bude mezi vnímanou existenciální pohodou žen a jejich emocionální stabilitou.

Hypotézy:

H1: U výběrového souboru žen existuje statisticky významná pozitivní korelace mezi kognitivní orientací na spiritualitu (COS) a osobnostní dimenzí Přívětivost (P).

H2: U výběrového souboru žen existuje statisticky významná pozitivní korelace mezi kognitivní orientací na spiritualitu (COS) a osobnostní dimenzí Svědomitost (S).

H3: Vyšší skórování v dimenzi Religiozita (REL) ve výběrovém souboru žen statisticky významně souvisí s vyšším skóre v dimenzi Přívětivost (P).

H4: Vyšší skórování v dimenzi Religiozita (REL) ve výběrovém souboru žen statisticky významně souvisí s vyšším skóre v dimenzi Svědomitost (S).

H5: U výběrového souboru žen Extraverze (E) statisticky významně pozitivně koreluje s dimenzí Existenciální pohoda (EWB).

H6: U výběrového souboru žen Neuroticismus (N) statisticky významně negativně souvisí s dimenzí Existenciální pohoda (EWB).

H7: U výběrového souboru žen Víra v paranormální jevy (PAR) statisticky významně pozitivně souvisí s Otevřeností (O).

8.2 Vztah sebehodnocení a typu osobnosti

Zde se pokusíme ověřit dva závěry z předchozích výzkumů – a to, že „silnými pozitivními korelacemi“ jsou vztah sebehodnocení k *Extraverzi* a emocionální stabilitě.

H8: U výběrového souboru žen existuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi vysokou mírou Extraverze (E) a vysokou mírou sebehodnocení (ROS)

H9: U výběrového souboru žen Neuroticismus (N) statisticky významně negativně koreluje s vysokou mírou sebehodnocení (ROS)

8.3 Vztah prožívání spirituality a sebehodnocení

Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici závěry předchozích výzkumů, vyjdeme pouze z vlastních úvah. Můžeme předpokládat, že pokud má sebehodnocení pozitivní souvislost s emocionální stabilitou, bude ji mít také s prožíváním existenciální pohody. Jiné souvislosti nepředpokládáme.

H10: Vysoká míra sebehodnocení (ROS) statisticky významně pozitivně koreluje s vysokou mírou vnímané Existenciální pohody (EWB).

9 Výzkumný soubor

9.1 Výběr souboru a sběr dat

Náš výzkum se zaměřil na české ženy středního věku, z tohoto důvodu bylo nejdříve před zahájením sběru dat nutno stanovit „střední věk“, tedy věkové hranice. Primárně bylo cílem získat data od dospělé populace, tedy nikoliv od studentů. Nešlo proto striktně o to, stanovit věkové limity dle konkrétní teorie vývojové psychologie, ale vybrat je tak, aby se do výzkumu mohlo zapojit velké množství žen v produktivním věku. Nakonec jsme zvolili hranice ve smyslu dělení dle Langmeiera & Krejčířové (2006), dolní hranicí byl věk 30 let a horní 60 let. Zkoumanou populací byly tedy české ženy mezi 30-60 lety. Sběr dat proběhl během dubna až června 2013.

V předběžném „průzkumu terénu“ se ukázala značná nedůvěra a obezřetnost oslovených žen k tomu, poskytovat poměrně osobní informace k účelům bakalářské práce. Rozhodli jsme se proto zjišťovat nad rámec dotazníků jen nejnútnejší osobní informace. Jediným zjišťovaným demografickým údajem byl věk.

Metodou výběru byla kombinace příležitostného výběru a metody sněhové koule. Tento postup byl dán mými reálnými možnostmi. Oslovila jsem své přítelkyně a známé a ty zase svoje. Takto byla oslovena až třetí vlna, dále rozšíření sněhové koule nepokračovalo. Účastnice výzkumu obdržely baterii dotazníků a průvodní dopis, kde byly informované o dobrovolnosti a anonymitě. Dotazníky byly ve formě tužka-papír. K tomu byla přiložena odpovědní obálka a známka. Účastnice výzkumu vracely vyplněné dotazníky buď přímo nebo zprostředkovaně v zalepené obálce, případně je poslaly poštou. Velká návratnost dotazníků byla dána osobní angažovaností respondentek a snahou nám pomoci při výzkumu. Toto je třeba obzvláště mít na paměti při interpretaci dat, zkoumaný vzorek není reprezentativní a nejedná se o náhodný výběr.

Výsledný výzkumný vzorek byl vybrán vyloučením těch respondentek, které uvedly věk mimo limitující hranice a které neúplně vyplnily dotazníky ve více než v jedné položce v některém dotazníku. Pokud chyběla jedna položka, byla dopočítána jako průměrná hodnota ostatních položek v konkrétní škále.

9.2 Etické aspekty výzkumu

V provedeném výzkumu nebyly významné etické problémy. Účast byla dobrovolná a anonymní, s účelem výzkumu byly respondentky seznámeny v úvodním dopise, který byl přiložen k baterii dotazníků.

10 Psychometrické nástroje

Pro výzkum byly použity tři standardizované dotazníky. NEO-pětifaktorový osobnostní inventář (NEO-FFI), v jehož rámci se zjišťoval i věk respondentek, dotazník ESI MacDonalda a Rosenbergova škála sebehodnocení (Self-Esteem Scale, SES).

10.1 Osobnostní dotazník NEO-FFI

Byl použit český překlad Hřebíčkové, Urbánka (2001) NEO pětifaktorového osobnostního inventáře, který měří pět obecných dimenzí osobnosti. Obsahuje šedesát položek, ve formě výpovědí o sobě pro každou dimenzi dvanáct. Respondent určuje míru souhlasu s výpovědí označením odpovědi na pětibodové Likertově škále: 0 *vůbec nevystihuje*, 1 *spíše nevystihuje*, 2 *neutrální*, 3 *spíše vystihuje*, 4 *úplně vystihuje*. V položkách formulovaných přímo je hodnota zatržené odpovědi přímo shodná s počtem bodů, tedy za odpověď *úplně vystihuje* se započítají čtyři body. Dvacet sedm položek je formulováno reverzně (po čtyřech pro dimenzi *Neuroticismus (N)*, *Extraverze (E)*, *Svědomitost (S)*, sedm pro dimenzi *Otevřenost (O)* a osm pro *Přívětivost (P)*). U takových položek je hodnota započítávaných bodů opačná, tedy 0 pro odpověď *úplně vystihuje*. V každé dimenzi je možno dosáhnout celkového skóru 0 až 48.

10.2 Škála projevů spirituality - Expressions of Spiritual Inventory (ESI)

Vývoj, struktura i použití dotazníku je podrobně popsána v teoretické části. V tomto výzkumu jsme použili zkrácenou 32 položkovou verzi, v novém českém překladu (autorkou překladu je Olga Pechová). Třicet otázek vystihuje pět dimenzí spirituality: *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Zkušenostně-fenomenologická dimenze (EPD)*, *Existenciální pohoda (EWB)*, *Paranormální přesvědčení (PAR)* a *Religiozita (REL)*. Poslední dvě položky validity nejsou započítávány do skóru. U každé otázky mají respondenti na výběr z pěti odpovědí (Likertovy škály), kterými vyjádří, do jaké míry s tvrzením souhlasí či nesouhlasí. Každá z odpovědí má přidělenou hodnotu 0-4. U otázek formulovaných přímo zastupuje 0 odpověď *rozhodně nesouhlasím*, 1 odpověď *nesouhlasím*, 2 odpověď *ani nesouhlasím ani souhlasím*, 3 odpověď *souhlasím*, 4 odpověď *rozhodně souhlasím*. Všechna tvrzení, která se vztahují k dimenzi *Existenciální pohoda* a jedno k dimenzi *Paranormální přesvědčení*, jsou formulována reverzně a mají opačné

hodnocení. Podle odpovědí respondentů se pro každou dimenzi sečte celkové skóre, které může nabývat hodnot v rozmezí 0 až 24.

10.3 Rosenbergova škála sebehodnocení (ROS)

Rosenbergova škála sebehodnocení zjišťuje úroveň globálního vztahu k sobě. Sebehodnocení je pojato jako jednodimenzionální konstrukt (Blatný et al., 2010). Škála sestává z deseti položek, pět je formulováno pozitivně a pět negativně. Míra souhlasu s jednotlivými položkami je vyjádřena na čtyřbodové škále: 1 *zcela nesouhlasím*, 2 *spíše nesouhlasím*, 3 *spíše souhlasím*, 4 *zcela souhlasím*. Celkové skóre může nabývat hodnot od 10 do 40. Průměr škály je 25 bodů. Vyšší skóre znamená vyšší sebehodnocení.

11 Metoda analýzy dat

11.1 Statistické metody

Pro prozkoumání vztahů mezi jednotlivými proměnnými a pro statistické zpracování dat budou použity metody deskriptivní statistiky a další statistické nástroje, jako je analýza korelace jednotlivých proměnných, parciální korelace a analýza reliability. Pro výpočet korelací je použit Pearsonův korelační koeficient, analýza vnitřní konzistence je vypočítaná pomocí koeficientu Crombachovo alfa.

Statistické operace budou zpracovány pomocí programu SPSS, verze 17

Deskriptivní statistika v programu Statistica 12.

11.2 Používané názvy statistických funkcí

N	Počet případů
Min	Minimální hodnota znaku
Max	Maximální hodnota znaku
X'	Průměrná hodnota znaku
SD	Směrodatná odchylka

12 Výsledky výzkumu

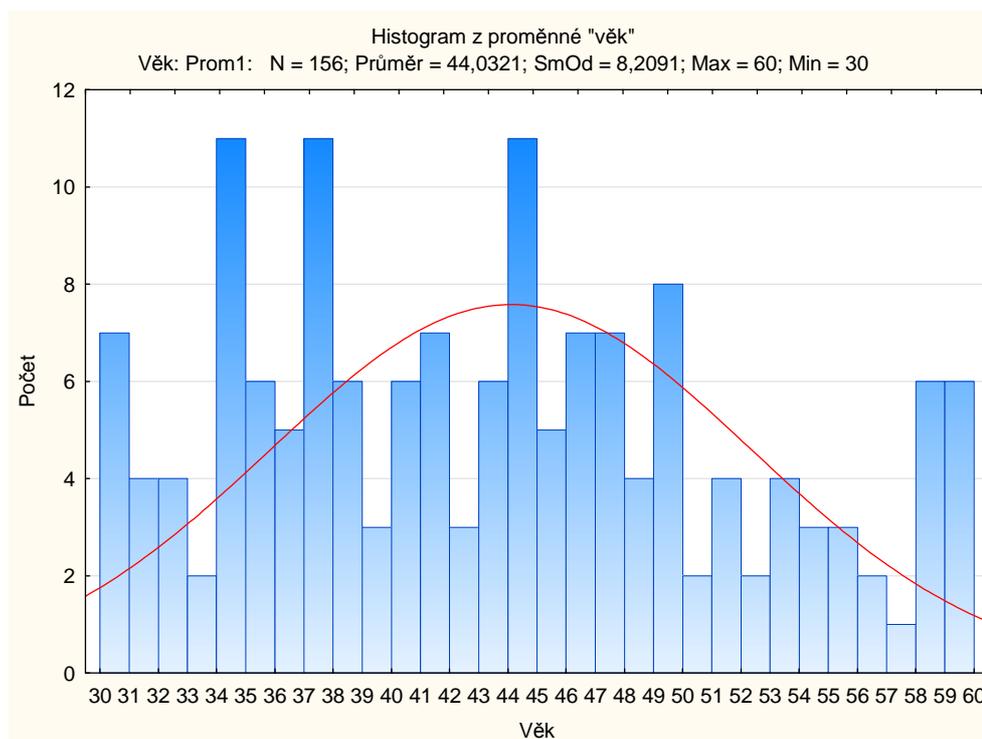
12.1 Popisná statistika

Celkově se výzkumu zúčastnilo 169 respondentek. Po vyloučení 13 z důvodů nízkého věku nebo nekompletně vyplněných dat, čítal konečný vzorek 156 respondentek.

Tab. 1: Počet účastnic výzkumu

	Počet	%
Počet N platných	156	92,3
vyřazeno - nízký věk	2	1,2
vyřazeno - nekompletně vyplněný ESI	5	3,0
vyřazeno - nekompletně vyplněný NEO-FFI	1	0,6
vyřazeno - nekompletně vyplněný Rosenberg	5	3,0
Celkem obdržených dotazníkových baterií	169	100,0

Graf 1: Věkové rozložení souboru

12.2 Dotazník ESI

Předtím, než začneme ověřovat jednotlivé hypotézy, ověříme psychometrické charakteristiky dotazníku ESI, konkrétně analýzu jeho vnitřní reliability. MacDonald i Stríženec udávají vysokou spolehlivost dotazníku. Předpokládáme tedy, že i česká verze

bude mít dostatečnou vnitřní konzistenci. Pro stanovení je použit výpočet koeficientu Crombachovo alfa dle následujícího vzorce

$$\alpha = \frac{N \cdot \bar{r}}{1 + (N - 1) \cdot \bar{r}}$$

kde N je počet položek a r je průměrná hodnota korelace mezi nimi. Hodnota koeficientu Crombachovo alfa by měla být vyšší než 0,7. Hodnota v rozmezí 0,6-0,7 je považována za sníženou, ale stále použitelnou.

Tab. 2: Vnitřní konzistence jednotlivých škál českého překladu ESI s 30 položkami

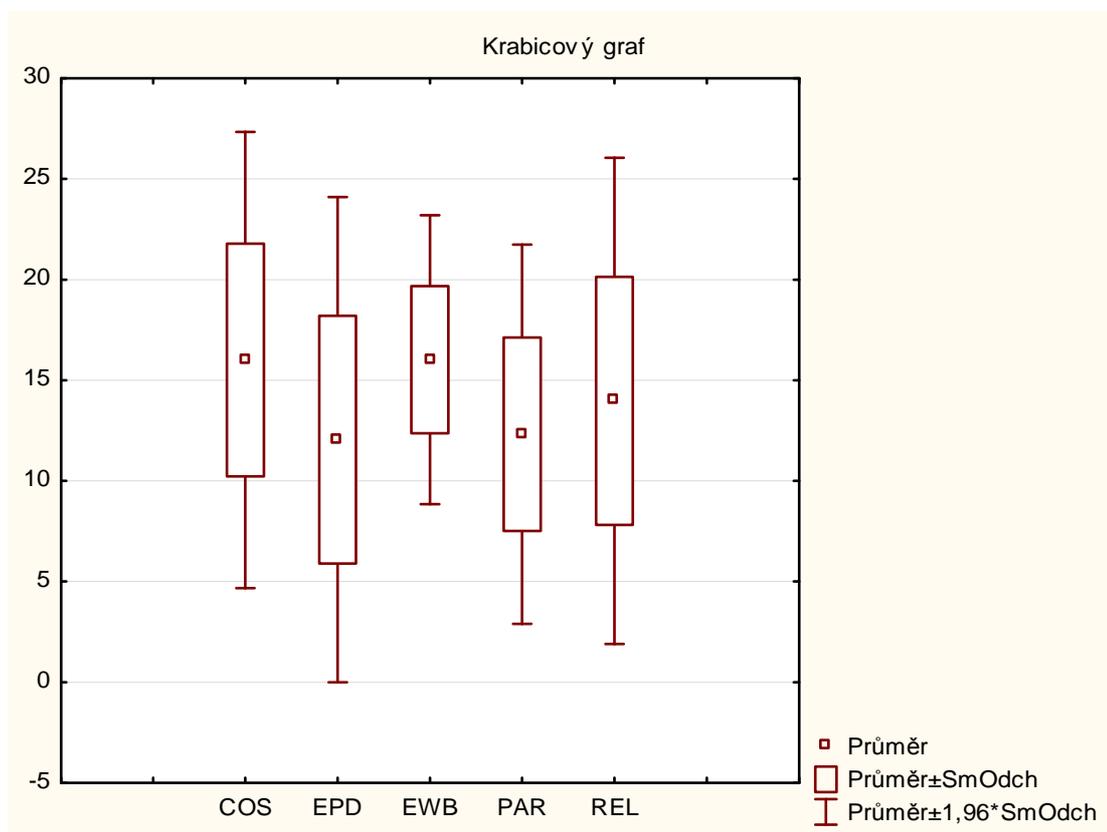
Dimenze	Alfa	N
COS	0,94	156
EPD	0,91	156
EWB	0,75	156
PAR	0,79	156
REL	0,89	156

Zjištěná vnitřní konzistence e je u všech dimenzí vysoká (vyšší než 0,7). Dotazník můžeme bez problémů použít.

Tab. 3: Skóry jednotlivých škál ESI

Dimenze	Popisné statistiky				
	N	X'	Min	Max	SD.
COS	156	16,00	0	24	5,78
EPD	156	12,05	0	24	6,15
EWB	156	16,02	5	24	3,66
PAR	156	12,32	0	24	4,81
REL	156	13,97	0	24	6,16

Graf 2: Skóry jednotlivých škál ESI

Tyto výsledky můžeme pro zajímavost porovnat s výsledky publikovaných výzkumů MacDonalda a Strížence (in Strížence, 2007), hodnoty jsou seřazeny v tab. 4:

Tab. 4: Porovnání výsledků s výsledky předchozích výzkumů MacDonalda a Strížence

Dimenze	MacDonald		Strížence		Naše výsledky	
	X'	SD	X'	SD	X'	SD
COS	14,39	4,96	21,35	5,74	16,00	5,78
EPD	9,89	4,75	17,70	5,48	12,05	6,15
EWB	14,94	4,52	20,37	3,40	16,02	3,66
PAR	12,47	5,14	18,18	4,28	12,32	4,81
REL	13,61	5,81	21,05	5,83	13,97	6,16

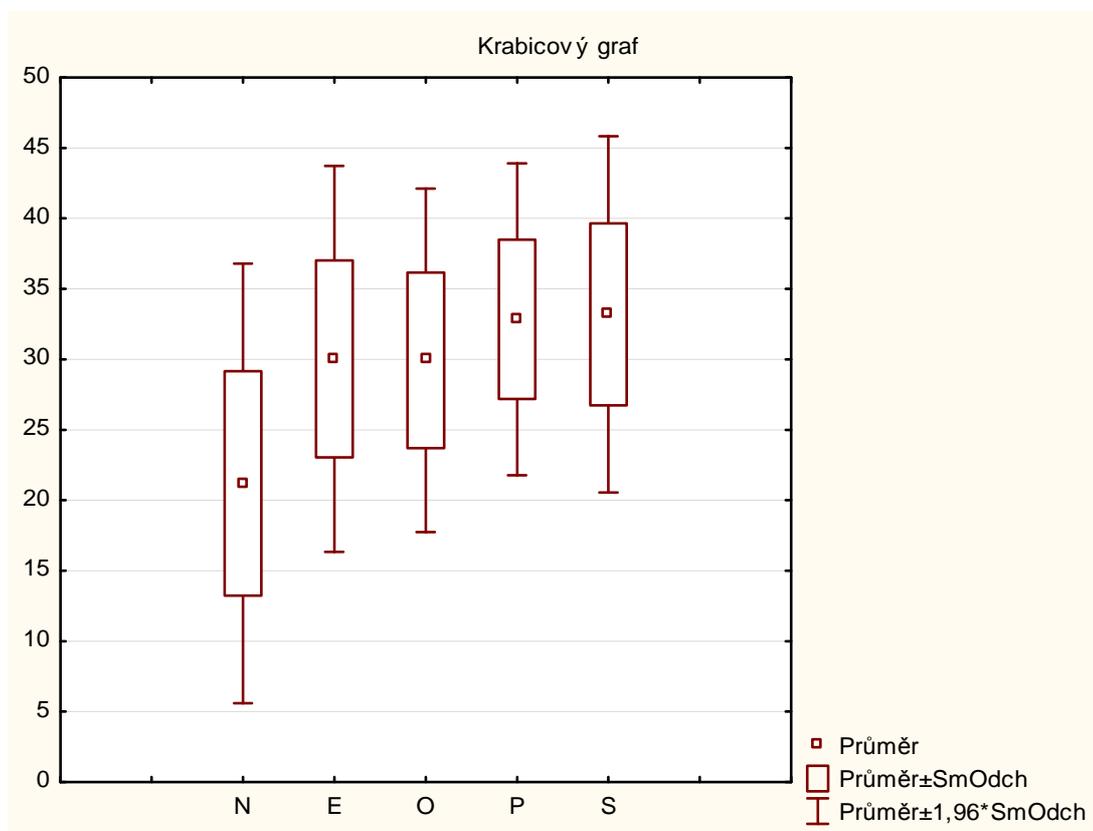
Zjištěné výsledky ukazují, že české ženy mají stejné pořadí skóre v jednotlivých škálách jako kanadští studenti. Nejvíce skórují v dimenzi *Existenciální pohoda (EWB)*, téměř shodně jako ve škále *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)* a nejnižší v *Zkušenostně-fenomenologické dimenzi (EPD)*. Hodnoty ve škálách *COS*, *EPD* a *EWB* jsou vyšší, než uvádí MacDonald, škála *REL* je jen mírně vyšší a *PAR* mírně nižší. Rozdíly mezi slovenskými studenty a českými ženami jsou podstatně větší, výsledky výzkumu dle Strížence jsou značně vyšší ve všech škálách, přičemž největší rozdíl je v dimenzi *REL*.

12.3 Pětifaktorový osobnostní dotazník NEO - FFI

Tab. 5: Skóry jednotlivých škál NEOPS

Dimenze	Popisné statistiky				
	N	$\bar{X}$	Min	Max	SD.
N	156	21,20	5	42	7,96
E	156	30,03	8	45	6,99
O	156	29,92	11	43	6,22
P	156	32,84	10	44	5,65
S	156	33,19	11	46	6,45

Graf 3: Skóry jednotlivých faktorů

Výsledky srovnáme s normou, tak jak je uvedena v manuálu pro vyhodnocování dotazníku NEO-FFI (Hřebíčková, 2001). Norma uvádí průměrné skóry škál pro populaci žen 22-75 let.

Tab. 6: Přehled průměrů škál dle normy pro české ženy 22-75 let (in Hřebíčková, 2001) a průměrů škál v předkládaném výzkumu

	Průměry škál NEO - FFI pro ženy 22-75 let (in Hřebíčková, 2001, str.37)				
	N	E	O	P	S
Česká republika - ženy 22-75 let					
sebeuposouzení dle NEO - FFI	20,76	31,29	27,46	33,82	33,04
	Průměry škál dle našeho výzkumu NEO - FFI				
	N	E	O	P	S
Ženy sebeuposouzení dle NEO-FFI	21,20	30,03	29,92	32,84	33,19

Výsledky našeho vzorku zkoumaných žen dosáhly průměrných škálových hodnot téměř totožných s hodnotami normovými. Vykazují mírně vyšší hodnotu *Neuroticismu* a *Svědomitosti*, mírně nižší hodnotu *Extraverze* a *Přívětivosti*, hodnoty se však liší o méně než jeden bod. O cca 2,5 bodu je vyšší průměrné skóre faktoru *Otevřenost*. Můžeme tedy konstatovat, že náš vzorek zkoumaných žen se neliší od průměru populace žen v České republice a dosahuje nejvyšších skóre ve faktoru *Přívětivost* a *Svědomitost* a nejnižších ve faktoru *Neuroticismus*.

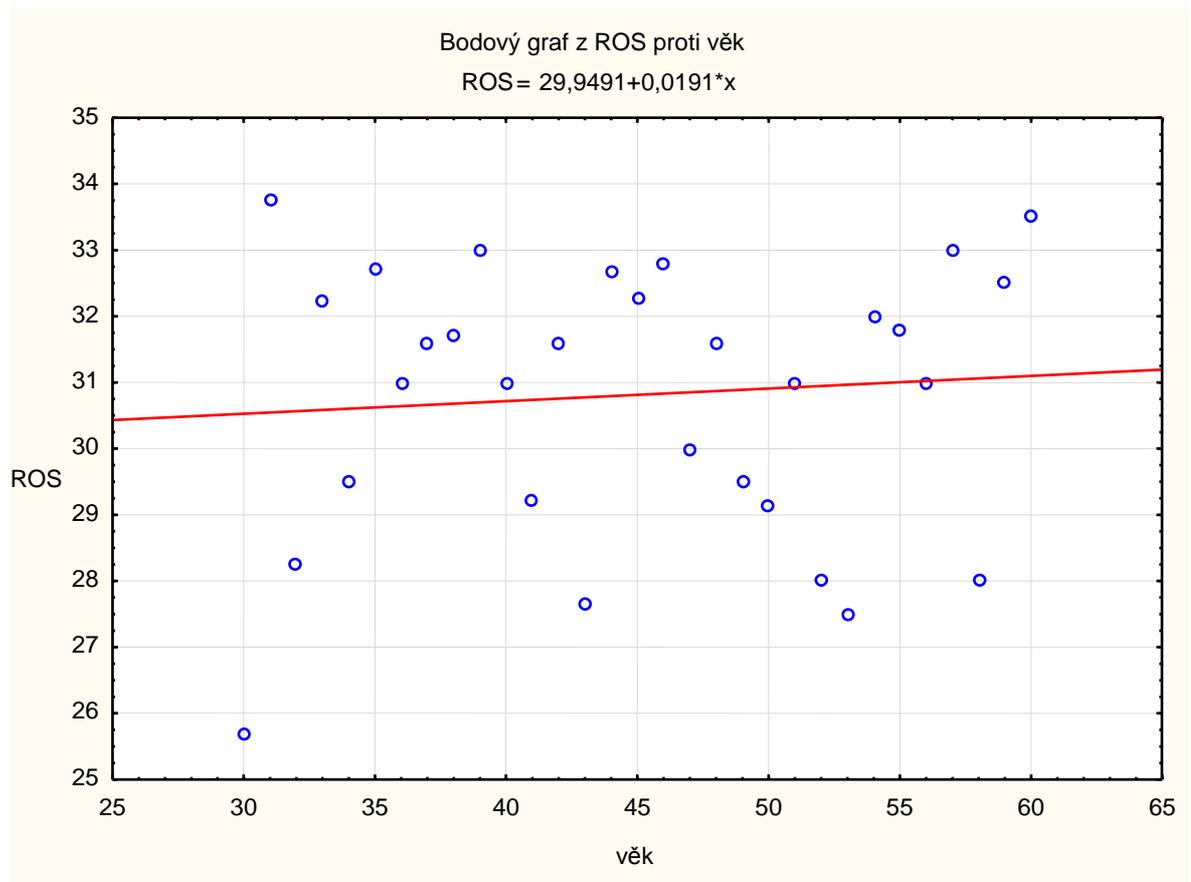
12.4 Rosenbergova škála sebehodnocení

Tab. 7: Popisná statistika „Sebehodnocení“

Proměnná	Popisné statistiky				
	N platných	Průměr	Minimum	Maximum	Sm.odch.
ROS	156	31,21	18	40	4,55

Průměrná hodnota této škály je 25, vyšší hodnoty znamenají vyšší míru sebehodnocení. Hodnota 31,21 ukazuje nadprůměrnou míru sebehodnocení u našeho vzorku českých žen. V následujícím grafu je ukázáno, že všechny dílčí hodnoty se pohybují nad průměrem a že hodnota sebehodnocení nesouvisí s věkem,

Graf 15: Průměrné Sebehodnocení dle věku

12.5 Korelační analýza

Vzájemné korelace byly stanoveny pomocí Pearsonova korelačního součinitele. Věk byl uvažován jako samostatná proměnná. Dále byla provedena parciální korelace s kontrolou věku.

Tab. 8: Korelace jednotlivých psychologických funkcí, věk jako samostatná proměnná

	Pearsonova korelace											
	vek	ROS	N	E	O	P	S	COS	EPD	EWB	PAR	REL
vek		,022	-,016	-,136	-,103	-,016	-,070	-,004	,000	-,065	-,037	,125
ROS	,022		-,623	,389	,083	,090	,376	,053	,080	,612	,009	-,030
N	-,016	-,623		-,417	-,010	-,286	-,350	-,026	-,042	-,697	,041	,035
E	-,136	,389	-,417		,134	,090	,313	,061	,095	,355	,124	,020
O	-,103	,083	-,010	,134		,045	-,002	,355	,465	,026	,456	,064
P	-,016	,090	-,286	,090	,045		,058	,147	-,034	,215	-,169	,144
S	-,070	,376	-,350	,313	-,002	,058		-,026	-,050	,237	-,056	-,063
COS	-,004	,053	-,026	,061	,355	,147	-,026		,622	-,044	,426	,734
EPD	,000	,080	-,042	,095	,465	-,034	-,050	,622		,037	,602	,405
EWB	-,065	,612	-,697	,355	,026	,215	,237	-,044	,037		-,104	-,029
PAR	-,037	,009	,041	,124	,456	-,169	-,056	,426	,602	-,104		,135
REL	,125	-,030	,035	,020	,064	,144	-,063	,734	,405	-,029	,135	
Signifikance												
	vek	ROS	N	E	O	P	S	COS	EPD	EWB	PAR	REL
vek		,788	,839	,091	,202	,839	,387	,958	,999	,423	,645	,121
ROS	,788		,000	,000	,304	,266	,000	,512	,323	,000	,910	,707
N	,839	,000		,000	,898	,000	,000	,743	,603	,000	,613	,662
E	,091	,000	,000		,094	,265	,000	,447	,240	,000	,123	,807
O	,202	,304	,898	,094		,580	,983	,000	,000	,747	,000	,428
P	,839	,266	,000	,265	,580		,475	,067	,671	,007	,035	,073
S	,387	,000	,000	,000	,983	,475		,746	,532	,003	,489	,436
COS	,958	,512	,743	,447	,000	,067	,746		,000	,583	,000	,000
EPD	,999	,323	,603	,240	,000	,671	,532	,000		,643	,000	,000
EWB	,423	,000	,000	,000	,747	,007	,003	,583	,643		,195	,724
PAR	,645	,910	,613	,123	,000	,035	,489	,000	,000	,195		,092
REL	,121	,707	,662	,807	,428	,073	,436	,000	,000	,724	,092	

Pozn: v horní tabulce (barevné) jsou uvedeny hodnoty Pearsonovy korelace, barevně odlišené dle hladiny významnosti, v dolní tabulce je uvedena hodnota p : signifikantní $p < ,05$; vysoce signifikantní $p < ,01$; velmi vysoce signifikantní $p < ,001$

Vztahům mezi jednotlivými psychologickými konstrukty (spirituality, osobnost, sebehodnocení) se budeme věnovat v dalších kapitolách. Prozkoumáme souvislosti jednotlivých dílčích dimenzí v rámci jednoho dotazníku.

Jak je vidět z výsledků v tabulce, existují také korelace jednotlivých dílčích dimenzí mezi sebou. Ve výsledcích osobnostních faktorů jsou významnými souvislostmi negativní korelace *Extraverze*, *Svědomitosti* a *Přívětivosti* s *Neuroticismem* a pozitivní korelace *Extraverze* se *Svědomitostí*.

Z dotazníku spirituality vyplývá zjištění, že spirituální dimenze *Kognitivní orientace na spiritualitu*, *Zkušenostně/fenomenologická dimenze*, *víra v Paranormální jevy* a *Religiozita*

spolu velmi významně souvisí, kromě vztahu víry v *Paranormální jevy* a *Religiozity*. Dimenze *Existenciální pohoda* nesouvisí s žádnou jinou spirituální dimenzí.

Tab. 9: *Parciální korelace s kontrolou proměnné „věk“*

Kontrola proměnné		Korelace										
		ROS	N	E	O	P	S	COS	EPD	EWB	PAR	REL
věk	ROS		-,623	,396	,086	,090	,379	,053	,080	,615	,010	-,033
	N	-,623		-,423	-,012	-,287	-,352	-,027	-,042	-,700	,040	,038
	E	,396	-,423		,122	,088	,307	,061	,096	,350	,120	,037
	O	,086	-,012	,122		,043	-,009	,356	,468	,020	,455	,078
	P	,090	-,287	,088	,043		,057	,147	-,034	,215	-,170	,147
	S	,379	-,352	,307	-,009	,057		-,026	-,051	,234	-,059	-,055
	COS	,053	-,027	,061	,356	,147	-,026		,622	-,045	,426	,741
	EPD	,080	-,042	,096	,468	-,034	-,051	,622		,037	,603	,408
	EWB	,615	-,700	,350	,020	,215	,234	-,045	,037		-,107	-,021
	PAR	,010	,040	,120	,455	-,170	-,059	,426	,603	-,107		,141
	REL	-,033	,038	,037	,078	,147	-,055	,741	,408	-,021	,141	
	Kontrola proměnné		Signifikance									
ROS			N	E	O	P	S	COS	EPD	EWB	PAR	REL
věk	ROS		,000	,000	,290	,265	,000	,513	,324	,000	,902	,680
	N	,000		,000	,881	,000	,000	,743	,604	,000	,619	,643
	E	,000	,000		,130	,274	,000	,448	,237	,000	,137	,646
	O	,290	,881	,130		,594	,912	,000	,000	,809	,000	,337
	P	,266	,000	,274	,594		,484	,068	,672	,007	,034	,068
	S	,000	,000	,000	,912	,484		,744	,532	,003	,469	,499
	COS	,513	,743	,448	,000	,068	,744		,000	,581	,000	,000
	EPD	,324	,604	,237	,000	,672	,532	,000		,644	,000	,000
	EWB	,000	,000	,000	,809	,007	,003	,581	,644		,185	,798
	PAR	,902	,619	,137	,000	,034	,469	,000	,000	,185		,080
	REL	,680	,643	,646	,337	,068	,499	,000	,000	,798	,080	

Pozn: v horní tabulce (barevné) jsou uvedeny hodnoty Pearsonovy korelace, barevně odlišené dle hladiny významnosti, v dolní tabulce je uvedena hodnota p : signifikantní p< ,05; vysoce signifikantní p< ,01; velmi vysoce signifikantní p< ,001

Korelační součinitelé se téměř nezměnili, věk nemá vliv na sledované vztahy. Nejvyšších hodnot dosáhl v korelačním vztahu (viz tab. 9) negativní vztah „věku“ a *Extraverze (E)* a pozitivní souvislost „věku“ a tradiční *Religiozity (REL)*, nicméně tyto korelace jsou statisticky nesignifikantní.

12.6 Spiritualita a osobnostní typy

Tab. 10: Korelace dimenzí ESI a NEO-FFI, srovnání s výzkumem MacDonalda (2000)

	Výzkum MacDonald ESI x NEO -PI-R					Náš výzkum ESI x NEO - FFI				
	N	E	O	P	S	N	E	O	P	S
COS	-,06	,15**	,22**	,30**	,26**	-,026	,061	,355***	,147	-,026
						(-,027)	(,061)	(,356***)	(,147)	(-,026)
EPD	-,06	,14**	,33**	,02	,10	-,042	,095	,465***	,034	-,050
						(-,042)	(,096)	(,468***)	(,034)	(-,051)
EWB	-,66**	,32**	,08	,13**	,33**	-,697***	,355***	,026	,215**	,237**
						(-,700***)	(,350***)	(,020)	(,215**)	(,234**)
PAR	,00	,08	,37**	,09	,03	,041	,124	,456***	-,169*	-,056
						(,040)	(,120)	(,455**)	(-,170*)	(-,059)
REL	,03	,15**	,00	,25**	,21**	,035	,020	,064	,144	-,063
						(,038)	(,037)	(,078)	(,147)	(-,055)
*p< ,01; **p< ,001;						*p< ,05; **p< ,01; ***p< ,001;				
označení výsledků signifikance dle hladin významnosti a popis symbolů signifikance převzat z MacDonalda (2000)						Pozn. Parciální korelace pro věk jsou v závorce				

Nejsilnější zjištěnou korelací je záporná korelace mezi mírou *Neuroticismu* a vnímanou *Existenciální pohodou*. Tento výsledek je v souladu s předchozím výzkumem. Stejně tak téměř shodně vycházejí i vztahy osobnostní dimenze *Otevřenost*. V našem výzkumu jsou statisticky velmi významné korelace k dimenzím *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Zkušenostně/fenomenologickou dimenzí (EPD)* a vírou v *Paranormální jevy (PAR)*. Míra vztahu je v našem výzkumu vyšší. *Extraverze* je v našem výzkumu spjatá pouze s *Existenciální pohodou*, MacDonald našel i souvislost s ostatními spirituálními dimenzemi kromě *PAR*.

K zajímavým závěrům dojdeme, zaměříme-li se na hledání souvislostí mezi osobnostními faktory *Přívětivost* a *Svědomitost* ke spirituálním dimenzím. Tyto faktory byly v mnoha různých předchozích výzkumech spojené se spirituálními dimenzemi, tradičně i moderně pojaté religiozity. K nim bychom zde započítali dimenze *COS*, *EPD* a *REL*, (např. Saroglou (2000) nepovažuje dimenzi *EWB* a *PAR* za projev spirituality a do svých metataalýz je nezahrnul). V MacDonalově výzkumu měly faktory *Přívětivost* a *Svědomitost* statisticky velmi významnou souvislost s dimenzemi *Kognitivní orientace na spiritualitu (COS)*, *Existenciální pohoda (EWB)* a *Religiozita (REL)*. V našich zjištěních mají *Přívětivost* a *Svědomitost* vztah s dimenzí *Existenciální pohoda*. *Přívětivost* navíc záporně koreluje vírou v *Paranormální jevy*. Tyto korelace jsou na hladině významnosti 0,01. Souvislosti s předpokládanými spirituálními dimenzemi se vůbec neukázaly.

Jak ukazují údaje v závorce nebo korelace proměnné „věk“ v přehledové tabulce, věk nehraje v nalezených souvislostech žádnou roli.

12.7 Sebehodnocení a osobnostní typy

Tab. 11: Korelace SES a faktorů NEO-FF , srovnání s výzkumem Robins et al. (2001)

	Výzkum Robins et al.: Sebehodnocení x BigFive Inventáře					Náš výzkum ROS x NEO - FFI				
	ES	E	O	P	S	N	E	O	P	S
ROS	,50	,38	,16	,14	,22	-,623***	,389***	,083	,090	,376***
						(-,623***)	(,396***)	(,086)	(,090)	(,379***)
						*p< ,05; **p< ,01; ***p< ,001;				
	Pozn. : ES.. Emocionální stabilita (opačný pól Neuroticismu); výsledky převzaty z Robins et al. (2001) tab.2 hodnoty pro ženy					Pozn . Parciální korelace pro věk jsou v závorce				

Zjištění našeho výzkumu jsou částečně v souladu s předchozím výzkumem. Nejsilnější je souvislost mezi nízkým *Neuroticismem* (vysokou emocionální stabilitou) a vysokým *Sebehodnocením*. Více extravertovaní a svědomitější jedinci (v tomto pořadí) mají vyšší sebehodnocení. Na rozdíl od předchozího výzkumu však už nejsou korelace s *Otevřeností* a *Prívětivostí* signifikantní. Vliv věku se na vztahu emocionální stability (nízké míry *Neuroticismu*) neprokázal.

12.8 Sebehodnocení a spiritualita

Tab. 12: Korelace ROS a dimenzí ESI

	Náš výzkum SES x ESI				
	COS	EPD	EWB	PAR	REL
ROS	,053	,080	,612***	,009	-,030
	(,053)	(,080)	(,612***)	(,001)	(-,033)
	*p< ,05; **p< ,01; ***p< ,001;				
	Pozn. : Pozn. Parciální korelace pro věk jsou v závorce				

Jedinou zjištěnou souvislostí byl očekávaný vztah mezi vysokým *Sebehodnocením* a vnímanou *Existenciální pohodou*. S jinými projevy spirituality sebehodnocení nijak nesouvisí. Věk nemá na uvedené souvislosti vliv.

13 Platnost hypotéz

13.1 Vztah osobnostních charakteristik a spirituálního prožívání

H1: U výběrového souboru žen existuje statisticky významná pozitivní korelace mezi kognitivní orientací na spiritualitu (COS) a osobnostní dimenzí Přívětivost (P).

Z výsledků korelační analýzy vyplývá, že zjištěná souvislost mezi dimenzí COS a faktorem Přívětivost je statisticky nevýznamná. **Hypotézu H1 zamítám.**

H2: U výběrového souboru žen existuje statisticky významná pozitivní korelace mezi kognitivní orientací na spiritualitu (COS) a osobnostní dimenzí Svědomitost (S).

Souvislost dimenze COS s faktorem Svědomitost je statisticky nevýznamná. **Hypotézu H2 zamítám.**

H3: Vyšší skórování v dimenzi Religiozita (REL) ve výběrovém souboru žen statisticky významně souvisí s vyšším skóre v dimenzi Přívětivost (P).

Neexistuje statisticky významná pozitivní korelace mezi dimenzí REL a faktorem Přívětivost. **Hypotézu H3 zamítám.**

H4: Vyšší skórování v dimenzi Religiozita (REL) ve výběrovém souboru žen statisticky významně souvisí s vyšším skóre v dimenzi Svědomitost (S).

Zjištěná korelace mezi dimenzí REL a faktorem Svědomitost je statisticky nevýznamná. **Hypotézu H4 zamítám.**

H5: U výběrového souboru žen Extraverze (E) statisticky významně pozitivně koreluje s dimenzí Existenciální pohoda (EWB).

Vysoký skór v dimenzi Existenciální pohoda pozitivně souvisí s faktorem Extraverze. Korelace je statisticky významná. **Hypotézu H5 přijímám.**

H6: U výběrového souboru žen Neuroticismus (N) statisticky významně negativně souvisí s dimenzí Existenciální pohoda (EWB)

Nejvyšší zjištěnou korelací je negativní souvislost faktoru Neuroticismus a dimenze Existenciální pohoda, korelace je statisticky významná. **Hypotézu H6 přijímám.**

H7: U výběrového souboru žen Víra v paranormální jevy (PAR) statisticky významně pozitivně souvisí s Otevřeností (O)

Mezi faktorem Otevřenost a dimenzí a vírou v paranormální jevy existuje statisticky významná pozitivní souvislost. **Hypotézu H7 přijímám.**

13.2 Vztah sebehodnocení a typu osobnosti

H8: U výběrového souboru žen existuje statisticky významná pozitivní souvislost mezi vysokou mírou Extraverze a vysokou mírou sebehodnocení (ROS)

Zjištění prokázala signifikantní pozitivní korelaci mezi vysokou mírou Extraverze a vysokou mírou sebehodnocení. **Hypotézu H8 přijímám.**

H9: U výběrového souboru žen Neuroticismus (N) statisticky významně negativně koreluje s vysokou mírou sebehodnocení (ROS)

Zjištění prokázala signifikantní souvislost mezi nízkou mírou Neuroticismu a vysokou mírou sebehodnocení (tedy negativní korelaci). **Hypotézu H9 přijímám.**

13.3 Vztah prožívání spirituality a sebehodnocení

H10: Vysoká míra sebehodnocení (ROS) statisticky významně pozitivně koreluje s vysokou mírou vnímané Existenciální pohody (EWB).

Vnímaná existenciální pohoda má pozitivní souvislost s vysokým sebehodnocením. Korelace je signifikantní. **Hypotézu H10 přijímám.**

14 Diskuze

Pro interpretaci dat je třeba mít na mysli několik skutečností, které výsledná data mohou ovlivnit. Především je to volba výzkumné metody a výběr zkoumané populace. Jako výzkumná metoda byl zvolen kvantitativní výzkum. Použití standardizovaných dotazníků ke sběru dat a statistických postupů k jejich vyhodnocení snižuje vliv osoby výzkumníka na získaná data. Stále však zůstává prostor pro ovlivnění dat, a to ve výběru konkrétních měřících nástrojů. V případě našeho výzkumu byly k měření osobnostních charakteristik a sebehodnocení vybrány dotazníky, které jsou v současné době široce používané. Jako nástroj k měření spirituality byl zvolen dotazník MacDonalda (podrobně popsany v teoretické části), který není zatím tak široce rozšířen a v České republice v oficiálně publikovaném výzkumu použit nebyl. Vedly nás k tomu dva důvody. Prvním důvodem je samotný princip chápání spirituality jako široce pojatého pojmu. Zahrnuje více dimenzí, kterými jsou projevy, přesvědčení a postoje týkající se podstaty a významu spirituality, dále také vnímání osobní důležitosti spirituality v každodenním životě. Zážitky spirituální, náboženské, ale také transpersonální nebo víra v paranormální jevy. K osobní spiritualitě patří také vnímání smysluplnosti života, účelu existence a víra v to, že jsem schopna zvládnout těžkosti života. A také sem patří zvnitřnělá religiozita, včetně náboženského praktikování. Domníváme se, že tato skutečnost odpovídá realitě spirituálního pojmání v České republice. Svým způsobem je situace více podobná kanadské a americké situaci než evropské. V Americe je široká „nabídka“ náboženských církví, společenství, hnutí a sekt. Společnost není monoreligiózní. V České republice má odklon od příslušnosti k jedné konkrétní tradiční církvi podobu nejrůznějších osobních spiritualit. Námitkou bývá zařazení dimenzí *Existenciální pohoda* a *Víra v paranormální jevy*. Viz např. již popisované námitky Sarouglou (2000) nebo u nás Říčan (2006). Domníváme se, že obsah dimenze *Paranormální jevy*, jak je pojímána v tomto dotazníku a která zahrnuje např. víru v předpovídání budoucnosti, komunikaci s mrtvými či víru v čarodějnictví, je součástí tradice ženského léčitelství, alternativní medicíny a bylinkářství. Konec konců obliba léčitelů, alternativní medicíny, kartárek a věštkyň spíše roste a víra v tyto jevy je součástí osobních spiritualit. Jinou otázkou je dimenze *Existenciální pohoda*. Souhlasíme s tím, že víra ve smysl a účelnost vlastní existence je velmi důležitou a zásadní otázkou. Nicméně otázky formulované v tomto dotazníku spíše upomínají na otázky z dotazníku o sebehodnocení. K těmto souvislostem se vrátíme později. Druhým důvodem pro výběr tohoto konkrétního dotazníku je poměrně velká srozumitelnost jednotlivých

otázek/položek. Ze 196 respondentek jich bylo vyřazeno pouze pět z důvodů nevyplněného Dotazníku ESI (stejný byl počet nevyplněných dotazníku sebehodnocení).

Druhou částí problematiky možného zkreslení výsledků je výběr výzkumného souboru. Jak už jsem uvedla, výběr souboru není v žádném případě možno považovat za náhodný ani reprezentativní. Tuto skutečnost je třeba stále mít v patrnosti především v interpretaci dat z jednotlivých dotazníků samostatně.

Z výsledků dotazníku ESI – spirituality vyplývá, že rozložení výsledků v jednotlivých dimenzích odpovídá kanadskému výzkumu MacDonalda spíše než slovenskému Strížence. Hodnoty v jednotlivých škálách jsou mírně vyšší než u originálního kanadského výzkumu ve všech dimenzích kromě *Víry v paranormální jevy*. Rozložení slovenských výsledků bylo jiné a hodnoty podstatně vyšší. Domníváme se, že podobnost rozložení výsledků s kanadským je dána skutečností, o které jsme se již zmiňovali, tedy určitou podobností v široké „nabídce“ možností spirituálního prožívání. Vyšší hodnoty mohou být ale dány specifikou zkoumaného vzorku. Ženy oslovené v našem výzkumu patří k té části, kde očekáváme vyšší zájem o otázky spojené se spirituálním prožíváním, a neodpovídají skutečnému rozložení v české společnosti. Oproti výsledkům slovenskému výzkumu se české ženy nejvíce liší v tradiční *Religiozitě*, což není překvapivé zjištění. K velkým církvím se u nás hlásí malé procento lidí. Výsledky našeho výzkumu odpovídají současným úvahám o podobě české religiozity a spirituality u Halíka (1999), Říčana (2007) nebo v sociologickém průzkumu (Hamplová & Řeháková, 2009). Česká společnost není tak ateistická a sekulární, jak se předpokládalo. S tradičními církvemi se však tolik neidentifikuje, převládá zde nenáboženská spiritualita.

Při interpretaci dat z dotazníku Rosenbergovy škály sebehodnocení je třeba mít na zřeteli specifickou výzkumného souboru. Sebehodnocení našich respondentek je nadprůměrné. Jak ukazuje graf rozložení průměrných hodnot dle věku probandek, všechny hodnoty se pohybují v pásmu nadprůměru a věk nemá staticky významný vliv. Domníváme se, že důvodem může být to, že se pohybují v okruhu pracujících, emancipovaných žen, středoškolsky nebo vysokoškolsky vzdělaných, takže je velká pravděpodobnost, že většina oslovených žen byla z tohoto prostředí. A jistá vysoká míra stability v osobním i profesním životě se pravděpodobně odráží i ve vyšším sebehodnocení.

Výsledky osobnostního dotazníku NEO-FFI v podstatě odpovídá hodnotám normy pro danou populaci (ženy 22-75 let). V souladu s normou jsou naše ženy nejvíce přívětivé a svědomité a nejméně neurotické. Vezmeme-li v potaz názor autorů dotazníku, že rysy osobnosti jsou vrozené (McCrae et al. in Hřebíčková, 2011), měli bychom u dostatečně

velkého vzorku dospět k normálnímu rozložení v populaci. Můžeme konstatovat, že osobnostní rysy vybraného vzorku žen odpovídají normě.

Ve zjištěních z Dotazníku ESI nás zaujala skutečnost, že dimenze spirituality kromě *Existenciální pohody* spolu korelují mezi sebou. S výjimkou korelace tradiční *Religiozity* dané dimenzí (REL) a *Vírou v paranormální jevy* (PAR). Tyto dvě dimenze spolu nijak nesouvisejí, s ostatními dimenzemi ano. Nejtěsnější korelací naměřenou vůbec byl vztah mezi *Kognitivní orientací na spiritualitu* (COS) a tradiční *Religiozitou* (REL). Zdá se, jakoby fakt, že je jedinec otevřený vůči spirituálnímu prožívání, s sebou nesl odraz ve všech zde popisovaných dimenzích. Takový člověk je přesvědčen o důležitosti spirituality v každodenním životě, může mít i spirituální zážitky. Toto platí i pro ty, kteří svoji religiozitu nevyjadřují pomocí náboženských prostředků, ale také pro ty, kteří jsou praktikující věřící. Přesto, jak se ukazuje, největší vnímavostí pro aspekty spirituality mají lidé zakotvení v křesťansko-židovské tradici. Tradiční věřící, v našem smyslu pravděpodobně hlavně hlásící se k římsko-katolické církvi, nesdílejí víru v paranormální jevy, což je dáno tradicí katolické víry.

Samostatnou dimenzí je *Existenciální pohoda*. Domníváme se, že existenciální otázky smysluplnosti a účelnosti lidské existence tváří tvář její konečnosti jsou základem všeho „sebepřesahujícího“ uvažování. Otázkou ale je, zda položky obsažené v dotazníku ESI zjišťují takto formulované problémy, přestože v popisu této dimenze jsou uváděny. Z našeho pohledu jsou to otázky spíše připomínající položky z Rosenbergova dotazníku, zjišťující sebehodnocení. Dotazník ESI obsahuje pro tuto dimenzi šest negativně formulovaných otázek: *Vypadá to, že vše dělám špatně. Nejsem se sebou spokojený. Mnohé z toho, co v životě dělám, se mi zdá náročné. Můj život je často těžký. Často se cítím napjatý. Jsem nešťastný člověk.* V Rosenbergově dotazníku jsou podobně znějící formulace: *Někdy si myslím, že jsem naprosto neschopný. Občas jasně pociťuji svoji neužitečnost,...* Z výsledků korelační analýzy je také možno vyčíst, že další tři nejtěsnější vztahy jsou následující: negativní souvislost má *Neuroticismus* k *Sebehodnocení*, negativní souvislost má také *Neuroticismus* právě k dimenzi *Existenciální pohoda* a třetí je pozitivní souvislost *Sebehodnocení* a *Existenciální pohody*. Také vztahy *Sebehodnocení* a dimenze *Existenciální pohoda* k osobnostním faktorům dosahují podobných hodnot, nejtěsnější je vztah obou k *Extraverzi*. Jinými slovy, zdá se, jako by vysoké skóre v dimenzi *Existenciální pohoda* z Dotazníku spirituality, předjímalý totéž u Rosenbergovy škály sebehodnocení a vyjadřovaly vnímání své schopnosti vyrovnat se s problémy života. To je

koneckonců i částečně obsaženo ve faktoru *Extraverze*, ve schopnosti prožívat pozitivní emoce.

Nyní se zaměříme na další souvislosti jednotlivých psychologických konstruktů mezi sebou.

Jedním z cílů této práce bylo porovnání korelací dimenzí spirituality a osobnostních faktorů s originálním výzkumem MacDonalda. Zjištěné souvislosti osobnostních charakteristik se spiritualitou přinesly potvrzení některých očekávaných předpokladů, ale také překvapující zjištění.

Mezi ty očekávané skutečnosti patřil například fakt, že pocit vnímané *Existenciální pohody (EWB)* souvisí s emocionální stabilitou, tedy s nízkým *Neuroticismem (N)*. K tomu můžeme přiřadit i skutečnost, že *EWB* kladně koreluje s *Extravertzí (E)*, *Svědomitostí (S)* a *Přívětivostí (P)*. Platí tedy, že v „existenciální pohodě“ jsou ženy spíše extravertované, přívětivé a svědomité, ve smyslu toho, co tyto faktory obsahují. Společenské, aktivní a energické ženy, přátelské a s náklonností k druhým lidem, které jsou optimistické, velkorysé, ohleduplné, které jednají čestně a přímo, s druhými spíše spolupracují než soutěží, a které jsou také připraveny a schopny řešit problémy, umí si věci zorganizovat, věci si promýšlejí předem, motivují se k dokončení úkolu, jsou spíše disponovány k tomu, prožívat svůj život jako zvládnutelný, hodnotný, a smysluplný.

Ženy otevřené novým zkušenostem, se zajímavým vnitřním světem plný fantazie, schopné prožívat mnoho emocí u sebe i u druhých, které jsou zvědavé a dávají přednost novému a rozmanitému a mají nedogmatické myšlení, budou spíše otevřeny pro duchovní, mystické, vrcholné, transcendentální a transpersonální zážitky včetně víry v nadpřirozené jevy, mimosmyslové vnímání a předtuchy. Budou také přesvědčeny o důležitosti spirituality v jejich životě, ale nebudou spjaty s tradičními církvemi. Toto je závěr, který je obsažen ve faktu, že osobnostní faktor *Otevřenost* statisticky významně pozitivně souvisí se *Zkušenostně/fenomenologickou dimenzí (EPD)*, *Vírou v paranormální jevy (PAR)* a *Kognitivní orientací na spiritualitu (COS)* - v tomto pořadí - a nijak nesouvisí s *Existenciální pohodou* a *Religiozitou (REL)*, což je závěr, který je také v souladu s předchozími výzkumy.

Rozdílné je ale zjištění, že osobnostní faktory *Přívětivost (P)* a *Svědomitost (S)* statisticky významně souvisí pouze s *Existenciální pohodou (EWB)* a *Přívětivost* navíc záporně s *Vírou v paranormální jevy (PAR)*. Nesouvisí však nijak ani s jednou ze spirituálních dimenzí tradičního i současného pojmání spirituality (dimenze *Kognitivní orientace na*

spiritualitu COS a Religiozita REL), ačkoliv jsou to souvislosti, které patřily v předchozím výzkumu k nejsilnějším korelacím. Také Saroglou (2002; 2010) uvádí tyto dva vzory jako stabilní zjištění napříč kontextem ve výzkumech v Americe a západní Evropě (viz kap.5.3). Zajímavé je, že v dimenzích spirituality dosahovaly respondentky podobných hodnot (téměř vždy vyšších) jako studenti v originálním výzkumu MacDonalda V osobnostním dotazníku NEO-FFI dosáhly i nejvyšších skóre ve faktorech *Svědomitost* a *Přívětivost*, ale tyto dimenze spolu u našeho výzkumného souboru nesouvisejí. Naším vysvětlením pro to je specifická situace v České republice a postoj společnosti k religiozitě. Západní Evropa je v tradici křesťanská. V USA a Kanadě zase předpokládám vysoké procento lidí, kteří jsou spjati s některou z církví či náboženským společenstvím. Hamplová (2009) uvádí údaj šedesát procent členů v církvích na konci 20. století. Náboženské chování je součástí kulturní tradice, často je vyjádřením přináležitosti k široce pojatému kulturnímu společenství (Hamplová, 2009) a je ceněnou hodnotou. Stejně jako pevná vůle, zodpovědnost, smysl pro povinnost a altruistické chování. Přestože i v západní Evropě dochází k odlivu tradičních věřících, i tam je religiozita považována za konzervativní hodnotu. V Čechách byla po dlouhá léta a nadále zůstává soukromou záležitostí, která se společensky necení. Proto není v českých zemích přímá vazba mezi těmito osobnostními charakteristikami a religiózním/spirituálním chováním. Při interpretaci také musíme mít na zřeteli specifiku zkoumané populace.

Omezení v interpretaci výsledků vychází především z výběru vzorku, který je založen na příležitostném výběru a není tudíž reprezentativní. Bylo by dále přínosné doplnit demografické údaje, např. údaj, zda se respondentky hlásí k určitému vyznání či zda vyšly z religiózních rodin a prošly náboženskou výchovou a v jaké víře. Dále by bylo užitečné provést podobný výzkum u mužů v této věkové kategorii pro možnost srovnání výsledků. Poznatky získané v tomto výzkumu by mohly být zajímavé také pro psychologickou praxi. Uchopení spirituality jako psychologického fenoménu a zjišťování, v jakém je vztahu k ostatním psychologickým charakteristikám, může přinést větší odvahu psychologům a terapeutům v práci se spiritualitou klientů.

15 Závěry

Z výsledků *Škály projevů spirituality* (ESI) vyplývá, že rozložení výsledků v jednotlivých dimenzích odpovídá kanadskému výzkumu MacDonalda spíše než slovenskému Strížence. Hodnoty v jednotlivých škálách jsou mírně vyšší než u originálního kanadského výzkumu ve všech dimenzích kromě *Víry v paranormální jevy*. Rozložení slovenských výsledků bylo jiné a hodnoty podstatně vyšší. Největší naměřený rozdíl mezi slovenským a naším výzkumem je v dimenzi *Religiozita*, tedy vyjadřování spirituality tradičními náboženskými prostředky.

Ve škále *Sebehodnocení* dosahoval výzkumný soubor žen hodnoty v pásmu nadprůměru. Jejich velikost nesouvisela s věkem. Vysoké *Sebehodnocení* statisticky významně souvisí se spirituální dimenzí *Existenciální pohoda (EWB)*, s jinými dimenzemi spirituality nijak nesouvisí. S osobnostními faktory má signifikantní pozitivní korelace s faktorem *Extraverze* a *Svědomitost*. Největší vztah má ale mezi vysoké *Sebehodnocení* k nízkému *Neuroticismu*.

Největší zjištěnou souvislostí vůbec byla negativní korelace mezi osobnostním faktorem *Neuroticismus* a spirituální dimenzí *Existenciální pohoda*. Dalšími silnými pozitivními korelacemi byly souvislosti faktoru *Extraverze* a spirituální dimenze *Existenciální pohoda*. A také signifikantní kladná souvislost *Otevřenosti* k spirituálním dimenzím *Víra v paranormální jevy*, *Zkušenostně /fenomenologickou dimenzí* a *Kognitivní orientace na spiritualitu*. Tato zjištění plně odpovídají výsledkům originálního výzkumu MacDonalda. Další předpokládané signifikantní korelace z původního výzkumu, a to pozitivní souvislost osobnostních charakteristik *Svědomitosti* a *Přívětivosti* k *Religiozitě* a *Kognitivní orientaci na spiritualitu*, se neprokázala. Faktory *Svědomitost* a *Přívětivost* dosahovaly ve výsledcích našeho vzorku z osobnostního dotazníku nejvyšších skóreů a odpovídají normám v dané populaci. Nicméně s projevy spirituality nemají žádnou statisticky významnou souvislost. Také další osobnostní faktory v pětifaktorovém modelu odpovídají v pořadí i průměrných hrubých skórech normě pro danou populaci. Nejnižších skóreů dosáhly ženy ve faktoru *Neuroticismus* a dále (vzestupně) v *Otevřenosti* k novým zkušenostem a *Extraverzi*.

16 Souhrn

Cíly této práce bylo prozkoumat souvislosti mezi typem osobnosti žen středního věku a jejich spiritualitou a sebepojetím.

V teoretické části jsme popsali problematiku spojenou se zkoumáním spirituality a její definicí i měřením. Věnovali jsme se teoriím, výzkumům a metodám měření pětifaktorového modelu osobnosti i aspektům, které utváří sebepojetí. Popsali a rozebírali jsme dosavadní výzkumy zabývající se vztahy mezi religiozitou, spiritualitou, sebepojetím a pětifaktorovým modelem osobnosti, a to ve světě i v České republice. Empirická část byla zaměřená na zjištění vztahu mezi pětifaktorovým modelem osobnosti, sebepojetím a spiritualitou u českých žen středního věku.

Spiritualita a religiozita jsou jevy, které doprovázejí západní kulturu po staletí. Zdá se, že obsah těchto pojmů se v současné době liší podle toho, kdo je užívá, jak je chápe a tudíž definuje. Největší problémy jsou při vymezení pojmů spiritualita a religiozita. Pojem spiritualita se začíná užívat spíše ve smyslu „nenáboženská spiritualita“ a od religiozity, jako náboženského projevu, se distancuje. Česká republika bývá vnímána jako sekulární společnost, ale spíš se ukazuje, že velké procento lidí není ateistické, ale jejich víra je spíše neurčitě zaměřená a zahrnuje také víru v magii. Zájem o spiritualitu se odrazil také v psychologii náboženství. Objevila se otázka, zda religiozita souvisí s individuálními osobnostními rozdíly.

Odpověď hledal například H. J. Eysenck. Vytvořil třídímní model osobnosti (PEN), který zahrnoval faktory *Psychoticismus*, *Extraverzi* a *Neuroticismus*. Stal se velmi užívaným nástrojem. Ve většině studií zkoumajících souvislosti mezi těmito třemi faktory a religiozitou byla použita Francisova škála postojů ke křesťanství. Výsledky se shodovaly v tom, že náboženství souvisí s nízkou úrovní psychotismu. Vztah k dalším faktorům prokázán nebyl. Zcela jiným přístupem, faktorovou analýzou přídavných jmen, byl vytvořen pětifaktorový model osobnosti – „Big Five“. Z něho vychází inventáře NEO autorů Costy a MacCrae a pět faktorů zde reprezentuje *Neuroticismus*, *Extraverze*, *Otevřenost vůči zkušenosti*, *Přívětivost* a *Svědomitost*. Inventáře začaly být ke zkoumání religiozity používány teprve v poslední době. V závěrech těchto studií byly náboženské projevy spojené s vysokou *Přívětivostí* a *Spolehlivostí*, jiné vztahy se neprokázaly.

Dalším psychologickým konstruktem, kterým můžeme osobnost poznávat, je její vztah k sobě. Teoretické rozlišení „Já - jako subjekt prožívání“ (I-self) a „Já - jako objekt zkoumání“ (Me-self) přinesl už před sto lety William James. „Já-ský systém“,

„sebesystém“ nebo „Me-self“ je označením všech aspektů, jak jedinec sám sebe reflektuje. Je to souhrn představ, které o své osobě člověk chová. Ty v sobě zahrnují tři složky. První je složka poznávací, tj. představy o sobě (sebepojetí). Druhou je složka emotivní, hodnocení sama sebe neboli sebehodnocení a poslední je složka konativní, která je vyjádřena v motivech a sebezprezentaci. Zdrojem sebehodnocení je posilování od „významných druhých“. V dětství jsou to především rodiče a jejich význam přetrvává i v dospívání, kdy se stále více uplatňuje vliv vrstevníků. V dospělosti je nahrazují přátelé, kolegové a děti. Ukazuje se, důležitým zdrojem je i osobnost jedince, extraverte a emocionální stabilita vede k vyššímu sebehodnocení a prožívání osobní pohody.

Se vzrůstajícím zájmem o spiritualitu vzniklo značné množství diagnostických škál pro její měření. V zahraničí bylo realizováno velké množství výzkumů, které přinesly značné množství dat. Snaha o zorganizování těchto dat vedla k vývoji multifaktorového pojetí spirituality v dotazníku ESI. Multifaktorové pojetí umožnil vývoj statistických metod, konkrétně faktorové analýzy. V metaanalýzách výzkumů vztahu osobnostních typů s použitím pětifaktorového modelu a různých škál projevů spirituality se ukázalo, že osobnostní profil religiozity z perspektivy pětifaktorového modelu je v souladu s dřívějším třídimenzionálním Eysenckovým modelem osobnosti. Výsledky metaanalýz ukazují, že religiozita však odkazuje na všech pět základních osobnostních faktorů. Zjištěné korelace jsou velmi nízké. Studie, které vzaly do úvahy vliv pohlaví, ukazují, že vztah emocionální stability a religiozity platí zejména pro ženy. Dva osobnostní faktory, které nejvíce souvisí s religiozitou, ukazují, že ta má dvě široké funkce. Má co dočinění se sebekontrolou, potřebou řádu, snížení nejistoty a organizaci života skrze smysl, cíl a snahu. Jsou to cesty k podpoře osobní stability. Druhá souvisí se zájmem o sociální harmonii a o to, aby se druhým dobře vedlo. To zahrnuje lásku a ochranu v blízkých vztazích. Tyto dvě dimenze jsou navíc považovány za mravní charakterové rysy. Podobné výsledky vyšly i v prvním použití dotazníku ESI, zkoumající vztah k pětifaktorovému modelu osobnosti, realizovaném autorem dotazníku ESI na kanadských studentech.

Empirická část byla zaměřena na replikaci výše popsaného výzkumu vztahu mezi spirituálním prožíváním a jejich typem osobnosti. Zaměřili jsme se ale na populaci, která v českých zemích takto prozkoumána ještě nebyla, a to na ženy středního věku. Metodou výběru byla kombinace příležitostného výběru a metody sněhové koule. Použity byly standardizované dotazníky ESI a NEO-FFI. Dalším psychologickým jevem, který byl ve vztahu ke spirituálnímu prožívání a typu osobnosti zkoumán byl fakt, jak se ženy samy

hodnotí. Sebehodnocení jsme měřili na Rosenbergově škále sebehodnocení. Výzkumu se zúčastnilo 169 respondentek, z nichž bylo do zpracování dat zařazeno 156, které vyplnily všechny tři dotazníky.

Výsledky výzkumu potvrdily některé předpoklady a očekávané souvislosti. Nejsilnějším osobnostním faktorem žen středního věku je *Přívětivost*, *Svědomitost* a emocionálně stabilní (tj. s nízká úroveň *Neuroticismu*). Toto vše spolu s vyšší *Extraverzí* souvisí s jejich *Existenciální pohodou*. *Emocionální stabilita*, vyšší *Extraverze* a *Svědomitost* mají také kladný vztah k *Sebehodnocení*. To je u našich žen nadprůměrné a není závislé na konkrétním věku. K ostatním spirituálním dimenzím se vztahovala především jejich *Otevřenost k novým zkušenostem*. Ženy přístupné novým zkušenostem s bohatým vnitřním světem jsou více otevřené pro duchovní a mystické zážitky a jsou více nakloněny věřit v nadpřirozené jevy. Dále se ukázala souvislost mezi čtyřmi z pěti dimenzí spirituality mezi sebou, což naznačuje provázanost, jakousi obecnou vnímavost pro duchovno.

Na druhou stranu se nepotvrdila hypotéza, která byla v podobných výzkumech v cizině opakovaně dokládána, a to, že osobnostní rysy *Přívětivost* a *Svědomitost* mají pozitivní vztah k religióznímu a spirituálnímu prožívání. Možná to můžeme vysvětlit specifikou situací v českých zemích, kde náboženský projev není vnímán jako ceněná hodnota, a proto se k obvyklým konzervativním hodnotám automaticky nepojí. Jiným důvodem může být fakt, že náš zkoumaný vzorek žen není reprezentativní.

V dalších výzkumech by bylo zajímavé ověřit tento fakt na jiné populaci žen a věnovat pozornost i tomu, k jakému vyznání se hlásí, a zda byly vychovávány v konkrétním náboženství. Zajímavé by také bylo provést výzkum na mužích stejného věkového rozpětí a výsledky porovnat.

Literatura

- Adamovová, L., & Stríženec, M. (2004). Personality- structural correlates of cognitive orientation to spirituality. *Studia psychologica*, 46(4), 317-325.
- Barnetová, I. (2008). *Osobnost a spiritualita*. (Nepublikovaná bakalářská práce). Masarykova univerzita Brno. Získáno 25.11.2012 z http://is.muni.cz/th/175095/fss_b/Bakalarska_prace.pdf
- Baumeister, R.F., Heatherton, T.F., & Tice D.M. (1993). When Ego Threats Lead to Self-Regulation Failure: Negative Consequences of High Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64 (1), 141-156.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles?. *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1-44.
- Blatný, M., Hřebíčková, M., Millová, K., Plháková, A., Říčan, P., Slezáčková, A., et al. (2010). *Psychologie osobnosti*. Hlavní témata, současné přístupy. Praha: Grada.
- Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada.
- Egan, E., Kroll, J., Carey, K., Johnson, M., & Erikson, P. (2003). Eysenck personality scales and religiosity in a US outpatient sample. *Personality and Individually Differences*, 37, 1023-1031.
- Halama, P., Adamovová, L., Hatoková, M., & Stríženec, M. (2006). *Religiozita, spiritualita a osobnost'. Vybrané kapitoly z psychologie náboženstva*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Halík, T. (1999). *K rozpravě o hodnotách*. Získáno 26.11.2011 z www.lipa.cz/case_lipa_VII_Halik_hodnoty.doc
- Halík, T. (2002). *Co je bez chvění, není pevné*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Halík, T. (2005, leden). *O ateismu, pochybnostech a víře*. Přednáška prezentovaná na farářském kurzu českobratrské církve evangelické na ETF UK v Praze. Získáno 16.11.2013 z <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/45/>
- Hamplová, D., & Řeháková, B. (2009). *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí*. Výsledky Mezinárodního programu výzkumu ISSP 2008 - Náboženství. Praha: SOÚ AV ČR.
- Hamplová, D. (2011). *Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Hartl, P. (2004). *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

- Hřebíčková, M., & Urbánek T. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář*. Podle NEO Five Factor Inventory P.T.Costy a R.R. McCrae. Praha: Testcentrum s.r.o.
- Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti*. Přístupy, diagnostika, uplatnění. Praha: Grada Publishing a.s.
- Hřebíčková, M., & Kouřilová, S. (2012). Jak se vidíme, jak nás vidí a jací jsme: Porovnání českého auto-a heterostereotypu a posuzování reálných Čechů v kontextu pětifaktorového modelu osobnosti. *Československá psychologie*, 56, 1, 1-17.
- Josephs, R.A., Boston, J.K., & Jacobs, CH., G. (2003).: Self-Esteem Maintenance Processes: Why Low Self-Esteem may be Resistant to Change. *Personality and Social Psychology Bulletin*: 29, 920 – 933
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Macek, P. (2008). Sebesystém, vztah k vlastnímu já. In Výrost, J., & Slaměník, I. *Sociální psychologie* (89-107). Praha: Grada Publishing a.s.
- Koubek, L. (2004). *Religiozita a osobnost*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita Brno. Získáno 25.11.2012z <http://www.ladosek.wz.cz/mojeprace/>
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing a.s.
- Loewenthal, K. M., MacLeod, A. K., & Cinnirella, M. (2002). Are women more religious than men? Gender differences in religious activity among different religious groups in the UK. *Personality and Individual Differences*, 32, 133–139.
- MacDonald, D.A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to The Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 68(1), 153-197.
- MacDonald, D.A., & Friedman, H.L., (2002). Assessment of humanistic, transpersonal, and spiritual constructs: State of the science. *Journal of Personality*, 42(4), 102-125.
- Pargament, K. I. (1999). The psychology of religion and spirituality? Yes and No. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9(1),3-16.
- Piedmont, R.L. (1999). Does spirituality represents the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five Factor Model. *Journal of Personality*, 67(6), 985-1014.
- Robins, R.W., Tracy, J.T., Trzesniewski, K, Potter, & J., Gosling S.D. (2001). Personality Correlates of Self-Esteem. *Journal of Research in Personality*, 35, 463-482.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princenton, N. J.: Princenton University Press

- Říčan, P. (2006). Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. *Československá psychologie*, 50(2), 119-131.
- Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- Říčan, P. & Janošová, P. (2010). Spirituality as a basic aspect of personality: A cross-cultural verification of Piedmont's model. *International journal for the Psychology of Religion*, 20, 1, 2-13.
- Saroglou, V. & Jaspard, J.-M. (2000). Personality and Religion. From Eysenck's Taxonomy to the Five-Factor Model. *Archive for the Psychology of Religion*, 23, 41-70.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and individual differences*, 32, 15-25.
- Saroglou, V. (2010). Religiousness as a Cultural Adaptation of Basic Traits: A Five-factor Model Perspective. *Personality and Social Psychology Review*, 14(I), 108-125.
- Stríženec, M. (2001). Psychologické aspekty spirituality. *Československá psychologie*, 54(2), 118-126.
- Stríženec, M. (2007). *Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.

Webové stránky:

- Religiozita*. (nedat.). In Internetová encyklopedie humanitních oborů iEncyklopedie.cz. Získáno 1.12.2012 z <http://www.iencyklopedie.cz/religiozita/>
- Spiritualita*. (nedat.). In Internetová encyklopedie humanitních oborů iEncyklopedie.cz. Získáno 1.12.2012 z <http://www.iencyklopedie.cz/spiritualita/>

Přílohy

1. Zadání DP
2. Abstrakt DP v českém jazyce
3. Abstrakt DP v anglickém jazyce
4. Průvodní dopis

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Ing. JANÍKOVÁ Helena	Smetanova 47, Brno - Veveří	F11273

TÉMA ČESKY:

Spiritualita a osobnost u žen středního věku

NÁZEV ANGLICKY:

Spirituality and personality in middle aged women

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Olga Pechová, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Studium pramenů na téma spiritualita, její měření a vztahy s dalšími psychologickými charakteristikami, zejména pak sebepojetím.
2. Analýza teorií, výzkumů a metod měření pětifaktorového modelu osobnosti.
3. Rozbor a reflexe dosavadních výzkumů zabývajících se vztahy mezi religiozitou, spiritualitou, sebepojetím a pětifaktorovým modelem osobnosti.
4. Bude realizován kvantitativní výzkum s cílem zjistit vztah mezi pětidimenzionálním modelem osobnosti, sebepojetím a spiritualitou u žen středního věku na souboru padesáti až sedmdesáti respondentek.
5. Statistická analýza získaných dat mimo jiné s ohledem na vnitřní reliabilitu použitých metod, spiritualitu a religiozitu respondentek a vztahy mezi jednotlivými dimenzemi spirituality, pěti dimenzemi osobnosti a sebepojetím.
6. Následovat bude kritická diskuse týkající se teoretických východisek, použitých metod, parametrů výzkumného souboru, výsledků současné studie a jejich interpretace.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Adamovová, L., & Stríženec, M. (2004). Personality- structural correlates of cognitive orientation to spirituality. *Studia psychologica*, 46(4), 317-325.
- Egan, E., Kroll, J., Carey, K., Johnson, M., & Erikson, P. (2003). Eysenck personality scales and religiosity in a US outpatient sample. *Personality and Individual Differences*, 37, 1023-1031.
- Halama, P., Adamovová, L., Hatoková, M., & Stríženec, M. (2006). Religiozita, spiritualita a osobnost'. *Vybrané kapitoly z psychologie náboženstva*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Hřebíčková, M. (2011). Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. *Přístupy, diagnostika, uplatnění*. Praha: Grada Publishing a.s.
- MacDonald, D.A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to The Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 68(1), 153-197.
- MacDonald, D.A., & Friedman, H.L., (2002). Assessment of humanistic, transpersonal, and spiritual constructs: State of the science. *Journal of Personality*, 42(4), 102-125.
- Piedmont, R.L. (1999). Does spirituality represents the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five Factor Model. *Journal of Personality*, 67(6), 985-1014.
- Říčan, P. (2006). Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. *Československá psychologie*, 50(2), 119-131.
- Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and individual differences*, 32, 15-25.
- Stríženec, M. (2001). Psychologické aspekty spirituality. *Československá psychologie*, 54(2), 118-126.
- Stríženec, M. (2007). Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Spiritualita a osobnost u žen středního věku

Autor práce: Ing. Helena Janíková

Vedoucí práce: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 65 stran, 121 163 znaků

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 37

Abstrakt: Diplomová práce se zabývá spiritualitou českých žen ve středním věku ve vztahu k jejich sebehodnocení a typu osobnosti. Cílem práce je zjistit signifikantní vztahy mezi pěti faktory osobnosti, pěti dimenzemi spirituality a vlastním sebehodnocením. Teoretická část začíná problematikou terminologie ve výzkumech spirituality a popisem specifické situace v České republice. Další kapitoly seznamují s teoretickými základy, ze kterých vycházejí standardizované použité měřící metody – Neo pětifaktorový osobnostní inventář, Rosenbergova škála sebehodnocení, a Škála projevů spirituality ESI. Přitom jsou rozebrány některé dosavadní výzkumy a metaanalýzy vztahů mezi uvedenými psychologickými konstrukty. V empirické části je popsán uskutečněný výzkum, kterého se účastnilo 169 žen ve věku mezi 30-60 lety. Potřebné údaje byly získány pomocí uvedených dotazníků. Výzkum potvrdil některé očekávané signifikantní souvislosti faktorů osobnosti, dimenzí spirituality a sebehodnocení, jiné předpokládané souvislosti se prokázat nepodařilo.

Klíčová slova: spiritualita, religiozita, ženy, střední věk, pětifaktorový model osobnosti, sebehodnocení, ESI

ABSTRACT OF THESIS

Title: Spirituality and Personality in middle aged woman

Author: Ing. Helena Janíková

Supervisor: PhDr. Olga Pechová, Ph.D.

Number of pages and characters: 65 pages, 121 163 characters

Number of appendices: 4

Number of references: 37

Abstract : The thesis deals with the spirituality of Czech women in middle age in relation to their self-esteem and personality type. The aim of the work is to determine significant relationships between the five factors of personality, the five dimensions of spirituality and self-esteem. The theoretical part starts with the issue of terminology in research of spirituality and a description of the specific situation in the Czech Republic. Other chapters introduce the theoretical foundations, on which are based a standardized measuring methods used –Neo Five-Factor Inventory, Rosenberg's Self-Esteem Scale, and Expression Spiritual Inventory ESI. Some of the current excavations and metaanalysis relations between these psychological constructs were discussed. In the empirical part of the thesis the research is described, in which participated 169 women aged between 30-60 years. The necessary data were obtained by the use of stated questionnaires. Research has confirmed some expected significant connection factors of personality, dimensions of spirituality and self-esteem, other presumed connections were not proven.

Key words: :

spirituality, religiosity, women, middle age, Five factors of personality, self-esteem, ESI

Příloha 4: Průvodní dopis

Dobrý den,

prosím o spolupráci při výzkumu vztahu spirituality a osobnosti žen ve věku mezi 30-60 roky. Tento výzkum bude součástí mé bakalářské práce na Katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Jedná se o vyplnění tří dotazníků týkajících se osobnosti, sebehodnocení a spirituality. Dotazníky jsou dobrovolné a anonymní. Údaje, které v nich uvedete, budou použity jen pro účely tohoto výzkumu. Pokud si nebudete jisté svoji odpovědí, odpovězte podle toho, co vás napadne jako první. Neexistují správné nebo špatné odpovědi. Prosím Vás o vyplnění všech položek.

V případě nejasností ráda zodpovím Vaše dotazy.

Děkuji Vám za čas strávený vyplněním dotazníků.

S pozdravem

Helena Janíková

tel.721 213 304

email: helena.janikova@seznam.cz